

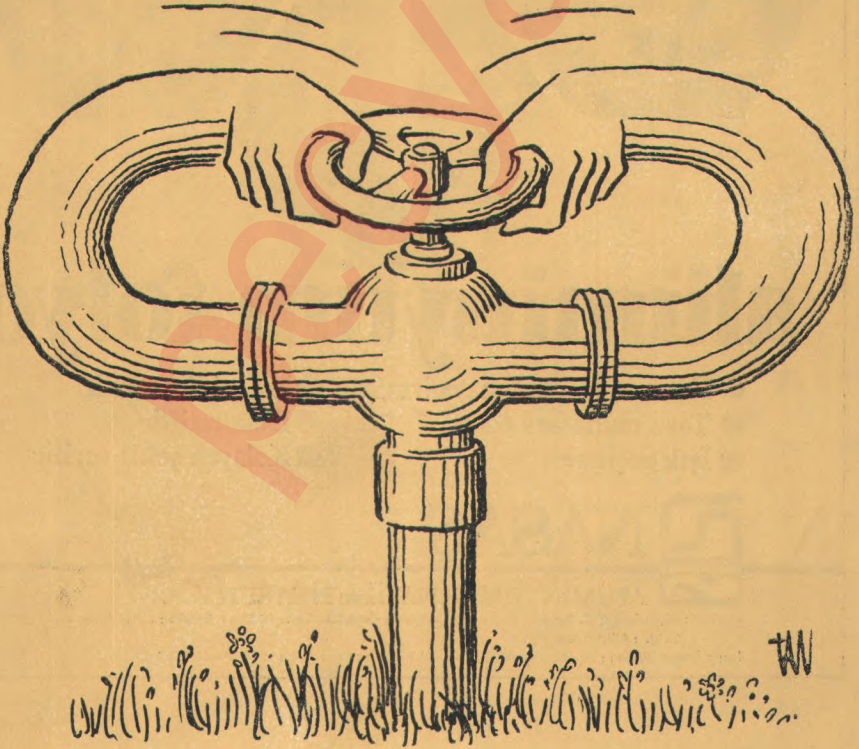

İKTİSAT DERGİSİ

İKTİSAT BİLİMİNDE YÖNTEM TARTIŞMASI

Prof. Dr. Tuncer Bulutay

Doç. Dr. Asaf Savaş Akat

ambalajda güvence

alüminyum folyo

- Rutubet ve kokuyu geçirmez
- Taze muhafaza eder
- Işık geçirmez
- En iyi iletkendir
- Dekoratifdir
- Kolayca şekil verilir

NASAS

ALÜMİNYUM SANAYİİ ve TİCARETİ A.Ş.

Merkez : Büyükdere Cad. No. 48 Kat 4-5-6 Mecidiyeköy-İstanbul Tel. : 66 33 00 Teleks : 22540 Alme Tr.

Teleg. : ALÜMİNYUM-İST.

İzmir İrtibat Bürosu : Cumhuriyet Bulvarı No. 151 Kat 2 İzmir Tel. : 12 60 68 - 14 56 43

nasas

İKTİSAT DERGİSİ

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ YAYIN ORGANIDIR.

Görüş 2
Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

Ayın Yorumu 5
Şeref ÖZGENCİL

Niçin İktisat Biliminde Yöntem 10
İktisat Dergisi

Geleneksel İktisat Kuramı Üzerine Düşünceler 11
Prof. Dr. Tuncer BULUTAY

İktisatta Yöntem Sorunları 21
Doç. Dr. Asaf Savaş AKAT

Cemiyet Adına Sahibi : Şeref ÖZGENCİL

Yazı İşleri Müdürü : Ahmet ÖZPINAR

İdari ve Teknik Müdürü : Selçuk SANCAR

Dergi Yönetim Kurulu : Başkan Prof. Dr. Akın İLKİN, Doç. Dr. Toktamış ATEŞ,

Doç. Dr. Ömer GÖKAY, Ass. Kaya ARDIÇ, Ass. Or. Ahmet KALIN,

Sedat SANATKÂR, Bülent YARDIMCI

Kurucusu : Nihat BATUR

Abone Ücreti Yıllık : 300 - 6 Aylık - 150 TL. Reklâm Tarifesi : Ön kapak içi 4.000 TL.
İç sahife tam 2.000 TL. İç sahife yarım 1.250 TL. Arka kapak içi 4.000 TL. Arka kapak
5.000 TL. — İdare Yeri : Tünel Galipdede Cad. No. 48/1 — ☎ : 44 04 36 - 49 89 03 -
44 48 63 — P. K. 599 Karaköy/İst. Daha evvel başka yerde basılan yazılara ücret öden-
mez. Yazılardaki fikirler yazara aittir. Gönderilen yazılar basılsın veya basılmasın iade
edilmez. — Fıatı : 25 TL.

Basıldığı yer : Yenilik Basımevi — ☎ 43 55 72

Görüş

Türkiye gerçekten ilginç bir ülkedir. Bu ilginçliğini oluşturan temel özellik, iktisadi kalkınmasını demokrasi dediğimiz açık rejimle birlikte gerçekleştirmeye çalışması ve bu konuda inanılmaz bir ısrarın sahibi olmasıdır. Dünyanın gelişmekte olan ülkeleri arasında bu özelliğe sahip ikinci bir ülke, hemen hemen yoktur. İnsan haklarına saygılı özgürlükçü bir demokrasi, günümüz dünyasında Türkiye'nin büyük iftiharıdır.

14 Ekim seçimlerinin ikinci bir özelliği ayrıca dikkati çekve ara seçim niteliğini taşımasına, seçmenleri tedirgin edecek yoğun söylentilere karşın, katılma oranı yüzde yetmişbeşleri bulmuş ve böylece Türk halkı eğilimini özgürce belirlemiştir. Bu olay, siyasal tarihimizde daima önemli bir yer tutacaktır.

14 Ekim seçimlerinin ikinci bir özelliği ayrıca dikkati çekmektedir. 21 aylık bir süre sonunda, hükümet çekilmiş, yerine yenisi gelmiştir. Siyaset bilimine göre, kısa iktidar dönemlerinde radikal oy değişmelerinin ortaya çıkması pek olası değildir. 21 ay, nisbeten kısa bir süredir. Fakat, bir hükümet değişmesi sonucunu getirmiştir. Siyaset biliminin genel kurallarına adetâ

ters düşen bu durumun açıklanması nasıl yapılabilir? Ne gibi etkenler, kısa sayılabilecek sürede tercihlerinin yön değişmesine yol açmıştır? Birçok ilginç ve ayrıntılı çalışmanın konusu olacak bu çapta bir tercih değişmesi için ilk elde ve genel olarak şunlar söylenebilir.

Türk halkı, ülkenin çok büyük bir darboğaz'dan geçtiğinin bilincindedir. Sorunların kökleri derindir ve uzun geçmişlere dayanır. Bu nedenle kısa dönemde çözüme ulaşmak, olanak dışıdır. Çözüme uzun dönemde ve fakat sabırlı, dikkatli, titiz ve yoğun çabalarla ulaşabilir. Ancak, bu gerçeğe, daha doğrusu bu gerçeğin anlaşılmış olmasına rağmen, kısa dönemli önlemlerin de gözardı edilmesi kesinlikle söz konusu olmamalıdır. Uzun sürecek bu boyutlardaki bir iktisadi bunalımı göğüslemeye çalışırken, günlük yaşantısında kişiyi bezdiren sıkıntılar olmamalıydı. Zira, bu sıkıntıların giderilmesi, herşeye rağmen, titiz bir çalışma ve beceriyle olasıydı.

Halk bunu affetmedi. Arkasını dönmedi fakat desteğini esirgedi.

Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN

Ayın Yorumu

Şeref ÖZGENCİL

14 Ekim seçimleri sonunda AP Hükümetinin devraldığı ekonomik durumu, 1977 yılı sonunda mevcut olan koşulları ve arada geçen 22 aylık dönemdeki gelişmeleri de gözönünde tutarak değerlendirmek gerekmektedir.

Son yıllarda Türk ekonomisinin en belirgin darboğazı ve kısa vadede en kıt kaynağı döviz olmuştur. 1977 yılı sonuna gelindiğinde, kısa vadeli borçların ödenememesi durumunun yanısıra ve bundan daha önemli olarak, örneğin Avrupa Para Piyasasında yeni kısa vadeli borçlar sağlama olanağını da kısıtlayan ağır ekonomik bunalım koşulları çoktan etkili olmaya başlamıştı. Büyüme hızı düşüyor, enflasyon hızı artıyor, sanayi üretimi aksıyor, temel malların sağlanmasındaki tıkanıklıklar kendini hissettiriyordu. Tüm belirtiler yapısal bir bunalımın varlığını işaret ediyordu.

1978/79 yıllarındaki 22 aylık CHP ağırlıklı iktidar, bu ekonomik yönetime neden olan temel koşulları ortadan kaldıracak yapısal değişimleri yapmadı. Yapmayı denemedi de. Ancak en kit faktör olan dövizin daha da kıt hale gelmesi ve ekonominin tamamen çökmesi bu dönemde önlendi. İhracattaki sınırlı artış kısa dönemde bile her

alanda sağlanabilecek olanakları göstermek bakımından anlamlı sayılmalıdır. Tabii döviz darboğazının hafifletilmiş olması, ithalat ve ihracatla ilgili önlemlerden İMF ile varılan anlaşmaya ve çok önemli boyutlara varan borç erteleme operasyonuna bağlı sayılmalıdır.

İç ekonomik koşullarda temel bir düzelmeden, önemli bir başarıdan söz etmek olanaksızdır. Fakat büyük bir çöküntünün ortaya çıkmış olduğu da söylenemez.

Temel malların üretiminde genelde bir artış olmamakla birlikte bunalımı daha da derinleştirecek bir kötüleşme de belirmemiştir. Enerji temininde özellikle linyit kömürü üretiminin yetersiz kalması ve petrol fiyatlarının beklenenden fazla artması sonucu hidrolik potansiyelin kullanılması enerji darboğazını hafifletmeyecektir.

Türk ekonomisinin 1979 sonundaki durumunu iyi değerlendirmek için parasal göstergelere de bakmak gerekmektedir.

Enflasyon sıra ile 1978 ve 1979'da % 50 ve % 70'e varmıştır. Aynı zamanda bankaların kredi politikasının önemli bir özelliği ortaya çıkmış, sanayiye ayrılan krediler sanayinin ihtiyaçları oranında yükselmemiştir. İç ticarete gayri resmi piyasa, rant unsuru çok yüksek kalmış, döviz sağlamada da gayri resmi unsur olağanüstü bir artış göstermiştir.

Bu koşullarda ekonomiyi denetlemek çok güçleşmiştir. Yapısal değişim yapmanın kolay olmadığı şüphesizdir. Ancak yapısal değişime yönelmeden, rant unsurunun önemini koruduğu bir çerçeveden kurtulmakda olanaksızdır.

Yapısal değişimden kastedilen, bir yandan temel mallar üretiminde sanayileşmenin gerektirdiği boyutlara ve düzenliliğe varmayı; diğer yandan imalat sanayinin yapısında «ağır» sanayi dallarının payını artırmayı sağlayacak köklü değişimlerdir. Bu değişimlere koşut olarak banka kredilerinin ve kârların bu tür yatırımlara yönltilmesi gerekmektedir.

Ancak, bu yapısal değişimin gerçekleşmemiş olmasını yalnızca esasen kuruluş koşulları batıl olan hükümet politikası ile açıklamak mümkün değildir. 1978/79 döneminde Türkiye'de sanayiciler dahil

özel sektör bu tür bir değişikliğin gerektirdiği ekonomik kararlar ve politik tavır almamaya adeta özen göstermişlerdir.

Şu anda ortada çökmemiş fakat çökmesi önlenmiş olan, bunaldıktan ise kurtulamamış bir ekonomi vardır. 22 aylık hükümetin ekonomideki çökmeyi önlemek için aldığı tedbirler ise kendisine çok ağır bir politik bir fiyat ödetmiştir.

Bugünkü ekonomik yapı ve durumda modern sanayileşmenin gerektirdiği önlemler dizisi ancak planlı bir çerçeve içinde alınabilir.

Yeni iktidarın ise yapısı ve politik dayanakları, zorunlu planlı sanayileşme stratejisi yerine belli (tüpgaz, yağ vs. gibi) mallardaki darlıkları gidermeye çalışacak, fakat Türkiye'nin mevcut temel sorunlarına yeni sorunlar ekleyecek bir görünümündedir.

Yeni bankacılık Garanti Bankası'nda

**Yeni bankacınız, bankacılığın
bir hizmet kurumu olduğuna inanıyor.
Ve yeni bankacılık yeni hizmetler vermektir,
bunu da biliyor.**

Garanti Bankası, yılbaşıdan bu yana sizlere yeni hizmetler getirdi:

Çocuk Kulübümüz ilk kez şube içi video ve film gösterilerinden başka, aile bütçesine katkıda bulunmak üzere, alışverişlerde %10 indirim imkânı da getirdi. **Şimdilik Kulübümüz** İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Gaziantep'te faaliyet gösteriyor. Ayrıca, çocuk dergimiz ve kumbaramız da var.

Yurt dışındaki çalışanlarımızla seslenmek, onların sorunlarını duyurmak için, **Garanti Gazetesi**'ni çıkartıyoruz. Şubelerimize başvuranlar, yurt dışındaki yakınlarını gazetemizde mesaj gönderebiliyor.

Çocuk Yılı nedeniyle, yurt dışındaki işçilerimizin çocukları arasında yaptığımız ödüllü bir yarışma sonucu açtığımız **Resim Sergisi** ile, sanat faaliyetlerini sürdürüyoruz.

Tarım Programı çiftçi ve köylülerimize hizmet sunuyor. Bu programda, ilk olarak üç elkitabı yayınlıyoruz. Ayrıca, tarımla ilgili sorularınıza da uzmanlarımız cevaplandıracak.

Her şubemizde bulunan
“Yeşil Yoncalı” elemanlarımız,
müşterilerimizin bankacılık ve
özellikle emeklilerin, emeklilikle
ilgili sorunlarını çözmeye çalışacak.

Size yakın olan Garanti Bankası, tüm banka işlemlerinin yanı sıra, **Garanti Çeki**'yle de hediye seçme gücünü ortadan kaldırıyor.

**Garanti Bankası, bankacılıkta
yeni örnekler vermeye devam edecek.**

**TÜRKİYE
GARANTİ
BANKASI**

"yeni bankacınız"

ANONİM ve LİMİTED ŞİRKETLERİN

Organizasyonu, Kuruluş, Mukavele Değişiklikleri

- Kısa sürede tescil ve ilân işlemleri
- Bloke teminat için kolaylık
- Bloke teminatın kısa sürede serbest bırakılması

ŞEKER SİGORTA ACENTELİĞİ

**Yangın, kaza, Kasko, ve tüm sigorta
işlemleri
Ödemede Kolaylık.**

ÇAĞDAŞ MÜŞAVİRLİK BÜROSU

ORHAN BENZET ve ORT.

P.K. 643 Aksaray-İST.
TEL. : 22 42 88 — 22 88 25
Ordu Cad. No. : 288 K. 2/212
Aksaray — İSTANBUL

Niçin «İktisat Biliminde Yöntem»

Evet «niçin yöntem» : Bu konuda, gerçekte söylenecek çok şey olmasına karşın iktisat yazımızda en az değinilen konulardan biri olması dikkati çekecek bir eksiklikler.

Bu konuda, yazıkki toplam iki derleme, bazı fakülte dergilerinde sıkışık kalmış birkaç yazı ve bu konuya ilgi duyanların bazı dergilerde çıkan makaleleri dışında hiçbir şey yok. Bunu acaba Türkiyede iktisatta yöntem sorununun çözüldüğü biçimindemi, yoksa başka nedenlerle yorumlayacağız. Şüphesiz bu denli az yazı ve çeviri ile bu sorunun çözümlendiği düşünülemez kaldıki Batıda bu tartışmalar canlılığını sürdürüyor.

Bu konuda çok sözden ziyade çok düşünmek ve çok yazmak gerekiyor. Buna bir başlangıç olmak üzere Prof. Dr. T. Bulutay'ın ve Doç. Dr. A. S. Akat'ın yazıları ile başladık ve yeni isimlerle sürdüreceğiz. Gönül isterki bu çaba olumlu ve yapıcı bir tartışma dizisine neden olsun ve bu konuda düşünen herkes bu konuya eğilsin. Meydan herkesin, bu konuda düşünen herkesi yazılarıyla dergimizde görmek istiyoruz.

İKTİSAT DERGİSİ

Geleneksel İktisat Kuramı Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Tuncer BULUTAY
A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu yazıda geleneksel iktisat kuramını (teroisini), bizce iktisat biliminin temel sorunları olması gereken konuları yeterince ve anlamlı düzeyde ele almaması nedeniyle eleştirmeye çalışıyoruz. Yazıda yalnızca batı tipi kapitalist ekonomileri ele alıyor, eleştirimizi yönelttiğimiz iktisat kuramı deyince de yalnızca geleneksel (ya da neo-klasik) iktisat kuramını kast ediyoruz. Burada başka yazılarımızda ele almış olduğumuz dar anlamda yöntem sorunları ile ilgilenmiyor, olanak ölçüsünde önceki yazılarımızda söylediklerimizi yinelemeye çalışıyoruz.

İktisat bilimi konusunda düşünmeye başladığımız andan beri geleneksel iktisat kuramını bir çok yönleriyle yetersiz bulduk. Zamanla bu kanımızda önemli değişiklik olmadı. Değişme daha çok bu görüşlerimizi savunurken dayandığımız kanıtlardaki gelişmelerde ortaya çıktı. Yani incelemelerimiz, okumalarımız arttıkça kullandığı-

mız kanıtların alanı genişledi, sayısı arttı. Geleneksel iktisat kuramının yetersizliği konusundaki temel görüşümüzde özde bir değişme olmadı (*).

İktisat insanı toplum içinde ele alır, toplumsal ilişkilerin akçalı yanını inceler. Bu niteliğiyle iktisat tam anlamıyla bir toplumsal bilimdir. Böyle olunca iktisadın temel inceleme konuları, sorunları özgürlük, eşitlik ve adalet olmalı ya da bunlarla çok yakından ilgili bulunmalıdır. Oysa geleneksel iktisat bilimi bu konularla yeterli düzeyde ilgilenmemektedir. Bu yazıda iktisat kuramına yönelteceğimiz temel eleştiri budur. Şimdi bu görüşümüzün dayanaklarını açıklaymaya geçelim.

Bizce geleneksel iktisat kuramının özgürlük sorunu ile görüş-nürde, sözde çok uğraşüyor ama gerçekte hiç uğraşmıyor. Özgürlük sorununu önemine değer bir biçimde ele almağa yanaşmıyor.

Bu görüşümüzün dayanaklarını öz biçimde vermeye girişmeden önce, iktisat politikası ile iktisat kuramı arasında bir ayırıma değinelim. İktisat politikasında, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde Keynes'ci ya da Yeni Keynes'ci denilen iktisatçılar vardır. Bunların karşısında, bu yazımızın amacı açısından tek bir grup olarak ele almamızda sakınca bulunmayan, paracı denilen daha eski, yeni iktisatçı adı verilen daha yeni iktisatçılar yer almaktadır. Bunlardan ilk grup (Keynes'ci ya da Yeni Keynes'ciler), diğer gruba oranla daha çok devlet müdahalesine taraftar oldukları halde liberal görüşlü sayılmaktadırlar. İkinci grup ise tutucu conservative) olarak isimlendirilmektedir (*). Kanımızca bu isimlendirme uygundur.

İktisat politikası alanında böyle bir durumun var olmasına karşın iktisat kuramının özgürlük sorununa yaklaşımında Hayek'ci,

(*) İktisat kuramı konusundaki görüşlerimizde meydana gelen en önemli değişme kuramla gerçek (realite) arasındaki ilişki konusunda ortaya çıkmıştır. Önceleri kuramla gerçek arasındaki ilişkileri tek yönlü, tek boyutlu olarak alıyorduk. Şimdi bu ilişkinin tek yönlü olmadığını, daha karmaşık, çok boyutlu, çok yönlü olduğunu düşünüyoruz.

(*) Amerika Birleşik Devletlerindeki bu tutuculuğun, kabaca 19. yüzyıl İngiltere'sinin klasik liberalizmini ifade ettiği şeklinde bir açıklama için (1, s. 91, Dipnot) a bakılabilir.

Friedman'cı olan, yukarda belirtilen ikinci grub'ca benimsenen görüşün egemen olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla geleneksel iktisat kuramının özgürlük anlayışı olarak bu görüşü alıyoruz.

Bu görüşe göre kişi için neyin iyi ya da kötü olduğunu bireyin kendisinden iyi bilebilecek kimse yoktur. O halde kişileri davranışlarında, seçimlerinde serbest bırakmak gerekir. Böylece kişi, birey kendisi için en doğruyu, en iyiyi seçmiş, bu yolla bireyin tam özgürlüğü gerçekleşmiş olur.

Görünürde çok güzel olan bu görüş uygulanacağı toplumun ve-rileri ve koşulları gözönüne alınınca çok yetersiz kalır. Öte yandan bir toplumsal bilim olan iktisadın toplumun bu özelliklerini gözönüne alması zorunludur.

İçinde yaşadığımız toplumlarda kişi yetiştirme, eğitim koşulları ile, toplumsal, ekonomik yapıyla, üretim ilişkileri ile belli davranış biçimlerine adeta zorlanmaktadır. Kişi, toplumun katı, eşitsiz, hiyerarşik yapısının sınırlama ve baskıları altında dışsal özgürlükten, güçlü bir takım tabu ve yasaklarla içsel özgürlükten yoksun durumda bulunmaktadır. Bu ortamda kişinin özgür olduğu çok kuşkuludur.

Böyle olunca bu durumdaki kişiye (ki toplumsal bilim olan iktisadın soyut bir kavram olarak bireyi değil, toplum içindeki bu kişiyi esas alması gerekir) sen serbestsin, istediğin gibi hareket et denildiği zaman ona özgürlüğün tanınacağı savı bize çok yetersiz ve yanlış bir görüş olarak görünmektedir. Bizce bu nitelikteki kişiyi özgür yapmanın en güvenilir, en anlamlı yolu onun özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırmaya çalışmaktır. Bu sonucun sağlanabilmesinin en güvenilir yolu ise, bizce özgürlük sorununu tüm genişliği içinde (*) ele almak, bilimsel araştırma ve inceleme konusu yapmaktır. Oysa geleneksel iktisat kuramı yukarda belirtilen, yalnızca görünürde çok olumlu görüşü ile özgürlük sorununu adeta bilimsel inceleme alanının dışına itmiştir.

(*) Burada özgürlüğü çok geniş anlamda alıyor onu adeta mutluluk'la özdeş kabul ediyoruz. Bu niteliğiyle kavram geleneksel anlamından özellikle de söz ve ifade özgürlüğünden çok farklı ve çok kapsamlı bir özellik taşıyor. Bu kavramın açıklanması, belirlenmesi gerekli. Bu işi bu yazıda değil, başka çalışmalarda yapmaya çalışacağız.

Geleneksel iktisat kuramında özgürlüğün çok önemli bir yeri olduğunun kanıtı olarak, bu kuramda tüketici egemenliğinin esas temeli oluşturduğu, farksızlık eğrileri çözümlemelerinin tümüyle tüketici tercihlerine dayandığı söylenir. Kanımızca toplumsal yaşam gözönüne alınınca bu görüş de yetersizdir. Çünkü yaşanan toplumlarda kişilerin tüketimleri bir kalıp halinde toplumsal koşullarca belirlenmektedir. Bu tüketim kalıbı tüketici için adeta bir veridir. Ona kalan seçim olanağı bu kalıp içinde, ıspanak yerine lahanayı, bir firmanın otomobili, gömleği, v.s. yerine diğer bir firmanın yakın fiyatda otomobilini, gömleğini, v.s. seçebilekten ibaret kalmaktadır. Tüketicinin seçim özgürlüğü bu önemsiz tercihlerden öteye geçememekte, bunun ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Bu kadar seçim özgürlüğüne dayanılarak ekonomide seçim özgürlüğü vardır demek de çok anlamlı görünmemektedir.

Farksızlık eğrisi çözümlemesinin tüketici tercihlerine dayandığı doğrudur. Ama bu çözümlemenin esas aldığı toplumsal, ekonomik yaşam insanların, toplulukların biribiriyle mal değişimine yeni yeni girişmeye başladıkları dönemlerin yaşamıdır. Değişim (exchange) ekonomisi diye isimlendirilebilecek bu iktisat yaşamı tarihte çok geride kalmıştır. Bu günün üretime dayanan çok yönlü ve boyutlu ilişkiler ağına oluşturduğu çok karmaşık iktisat yaşamını, ilkel dönemlere uygulanabilen değişim ekonomisinden elde edilebilen çözümleme araçları ile yeterli düzeyde inceleyebilmek olanaksızdır. Bu nedenle geleneksel iktisat ders kitaplarında çok önemli bir yer tutan farksızlık çözümlemesi bir tarafa bırakılmalıdır. Bu yola gidildiğinde (farksızlık eğrileri çözümlemeleri bir tarafa bırakıldığında) iktisat ilişkilerinde tüketici tercihlerinin egemen olduğu şeklindeki bu günün iktisat yaşamına hiç uymıyan, son derece yapay, gerçekliği ve geçerliliği söz konusu bulunmayan bir sav, kendisine giydirilmek istenen, hiç hakkı olmayan bilimsel saygınlıktan uzaklaştırılmış olacaktır.

Geleneksel iktisat kuramının kişi özgürlüğüne büyük ağırlık taşıyarak, bireyleri, bireyciliği çözümlemesinin temeli yaptığı şeklinde bir görüş sıkça ileri sürülür. Bu görüş bir bakıma doğrudur. Geleneksel iktisat kuramında bireye çok, hatta aşırı ölçüde önem verilmektedir. Ama bu soyut düzeydeki aşırı bireycilik, ancak toplum içindeki

yaşamda bir anlamı olabilen gerçek bireyciliğe karşı bir anlam taşımaktadır. Bununla ne demek istediğimizi kısaca açıklamaya çalışalım.

Geleneksel iktisat kuramı Pareto optimumunu (ya da optimalini) temel iyilik ölçütü olarak almıştır. Bu iyilik ölçütün temel özelliği her bir kişiye veto hakkı tanınmasıdır (*). Son derece adaletsiz düzeni olan bir toplumun herhangi bir anı dayanak olarak alınınca, bu düzende en ayrıcalıklı (imtiyazlı) yerde bulunan kişiye de Pareto optimumuna göre veto hakkı tanınmaktadır. Böyle olmasa, haksız bir düzen söz konusu bulunmasa bile, her bireye veto hakkı tanıyan bir toplum yaşamının sürdürülebilmesinin olanaksızlığı ortadadır. Yani yaşadığımız dünyada bireycilik bir anlam taşıyacaksa, bu ancak toplum içinde yaşamı esas alan bir bireycilik olabilir. Robinson tipi bir bireyciliğe toplumsal ilişkileri esas almak durumundaki iktisat bilminde değil, yalnızca masal, düş âleminde yer vardır. Bu bakımdan toplum yaşamını olanaksız kılıcı bir davranış biçimi aşırı bireyci görünümde olsa da esasında bireyci sayılamıyacak, tersine bireyciliğe karşı olarak nitelenebilecek bir durum yaratır. Böylece bireyci olma sıvındaki Pareto optimumu, anlamsız ölçüdeki aşırı bireyci, herkeşe veto hakkı tanıyan niteliği ile esasında ne bireycidir ne de özgürlüğe önem verir. Son derece acayip ve yetersiz bir iyilik ölçütü olan bu kavrama iktisat kuramında bu kadar önem verilmesi bize bu kuramın en zayıf, en anlamsız yanıdır.

Burada son zamanlarda toplumsal seçimler konusunda yapılan çalışmaların bireyci görünümdeki özelliklerine de kısaca değinelim. Yoğun biçimde süren bu çalışmalarda (**) henüz kesin ve belirli sonuçlara ulaşılmış değildir. Ama şimdiden bu incelemelerde toplumsal davranışlarda kişilerin diktatör olmaları gurupların oligarşik

(*) Pareto optimumunun bu özellikleri konusunda özet bir bilgi için (2, s. 6, 7) ye başvurulabilir. Aynı yerde (s. 7) herkesin daha fazla pasta dilimi istemesi halinde Pareto optimumuna dayanılarak bir pastayı kişiler arasında bölüştürmeye olanak olmadığı belirtilmektedir. Bu da Pareto optimumunun ne kadar yetersiz bir iyilik ölçütü olduğunu ortaya koymaktadır.

(**) Bu çalışmalar hakkında (3) den bilgi sağlanabilir. Konudaki yeni gelişmeler için aynı yazarın 1977 yılına ait «Econometrica» dergilerinde yer alan iki yazısına başvurulabilir.

egemenliğe sahip bulunmaları zorunluluğunun çokca ortaya çıktığı söylenebilir. Kanımızca bu sonuç geleneksel iktisat kuramına ege-men olan, yukarıda belirttiğimiz aşırı bireyci bir davranışın toplum-sal tercihler yaklaşımında da esas alınmasından, bu yaklaşımda bireyler arası karşılaştırmaya olanak tanınmamasından ileri gelmek-tedir (*).

Diktatoryal ya da oligarşik bir durumun ortaya çıkması şeklin-deki bu sonucun nedenleri araştırılırken, iktisat kuramında eskiden beri yer alan sıral (ordinal) ve sayal (cardinal) fayda konu ve tar-tışmaları büyük önem ve ağırlık kazanmaktadır. Ama bizce söz ko-nusu sonucun ortaya çıkmasının temel nedeni şudur : Yarar zarar bakımından, çıkarlar açısından kişiler arası karşılaştırma olanağına yer var mıdır, yok mudur? Bu olanak yoksa herkesin diktatör, her gurubun oligarşik egemenliğe sahip olması doğaldır. Dolayısıyla dik-tatörlüğün, oligarşinin olmaması ancak kişiler arası karşılaştırma olanağının varlığı ile sağlanabilir.

Böylece bu toplumsal tercih ve seçim çalışmalarında kişiler ara-sı karşılaştırmaya olanak tanınmıyarak, aşırı bireyci görünümde bir davranış biçimi benimsenerek yine bireyci olmaktan uzak bir yola gidilmektedir. Çünkü yukarıda açıklandığı gibi, bugünkü yaşamda bireycilik ancak toplum içinde bir anlam taşır. Toplum içinde yaşa-mın zorunlu koşulu da kişiler arası karşılaştırmanın toplumsal iliş-kilerde yer almasının kaçınılmazlığıdır. Böylece, kişiler arası karşı-laştırmaya yer vermediği bu özelliği ile bugünkü yaşamda bireyciliğin tek yolu olan toplum içindeki bireyciliği bir tarafa bırakmış olduğu için toplumsal tercihler yaklaşımı, aşırı bireyci görünümüne karşın, bireyci sayılamaz.

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi iktisat bilimi toplumsal ilişkile-rin akçalı yanını incelemek durumundadır. Diğer bir deyişle iktisat biliminin temel inceleme alanını toplumsal ürünün elde edilmesinin, sonra da dağıtılmasını oluşturması gerekir.

Böyle olunca, kişilerin, grupların, sınıfların toplumsal ürünün elde edilmesine katkılarının belirlenmesinin, sayılan öğelerin (kişi-

(*) Bu nitelikte bir görüş için, (2, s. 12) ye bakılabilir.

ler, guruplar, sınıflar) toplumsal üründen sağladıkları payların incelenmesinin, katkılarla paylar arasındaki ilişkilerin araştırılmasının çok büyük önem taşıması doğaldır. Bu konuların araştırılması ise eşitlik, verimlilik, gereksinim konularını ön plana çıkarır. Kişilerin yetenek, çalışkanlık, verimlilik özelliklerini gözönüne almadan yukarıda belirtilen ürüne katkı sorununu çözebilmeye olanak yoktur. Bu özellikler insan gereksinimleri ile birlikte ele alınmadan toplumsal ürünün bölüşümünün yeterli düzeyde incelenmesi olanaksızdır.

Belirtilen bu sorunların hepsi kişilerin eşitliği ya da eşitsizliği konusu içinde ele alınabilir. Böylelikle de, olması gereken şekliyle iktisat kuramının eşitlik konusunu temel inceleme alanı yapmasının zorunluluğu ortaya çıkar. Oysa geleneksel iktisat kuramı bu konuyu doyurucu olmaktan çok uzak bir düzeyde ele almaktadır.

Eşitlik sorununa değindiğimiz anda, eşitlik konusunda geleneksel iktisat kuramının ortaya çıkardığı sonuç ile batı ekonomilerinin verileri arasında ortaya çıkan bir karşıtlığı kısaca incelememizde yarar vardır. Geleneksel iktisat kuramını ideal düzeyde işleyebilmesi için tüketici ve üreticilerin ekonomi içindeki ağırlıklarının önemsiz olması zorunludur. Başka bir deyişle kuramın istenilir özellikler taşıyabilmesi için iktisat yaşamındaki bütün birimlerin (tüketici ve üretici gibi) birbirlerine eşit ya da eşite yakın durumda olmaları gerekir. Bu durum iktisat kuramının eskiden beri bilinen bir bulgu ve olgusudur. K. j. Arrow ve G. Debreu'nun öncülük ettikleri, çok yoğun matematik kullanan genel denge kuramı yaklaşımında bu konuya bir bakıma yalnızca kesinlik ve açıklık getirilmiştir. Bugün geleneksel iktisat kuramının ideal bir işlerliğe kavuşabilmesi için, sözü edilen birimlerin tümünün birbirlerine eşit değilse bile yakın bir öneme sahip olmaları gerektiği kanıtlanmış durumdadır.

Geleneksel iktisat kuramında birimler (tüketici ve üretici şeklindeki ajanlar) arası eşitliğin zorunlu olması şeklindeki bu sonucun varlığına karşın, batı ekonomilerinde büyük eşitsizliklerin olduğu, bu ekonomilerin gelişme ve büyümelerini büyük, dev firmalar (birimler) aracılığıyla gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Sözü ettiğimiz karşıtlık burada ortaya çıkmaktadır. Bu karşıtlık geleneksel iktisat kuramcılarını pek rahatsız ediyor görünmemekte, onları eşitlik sorununu tüm önemiyle ele almaya yöneltmemektedir.

Yukarda belirtmiş olduğumuz gibi iktisat kuramına adeta değişim ekonomisi egemendir. Genel denge kuramı konusundaki çözümlemelerde de bu özellik ağır basmaktadır. Böylece kuramsal çözümlemelerde esas ağırlık mal değişimine verilmektedir. Gözönüne alındığı durumlarda üretimin küçük birimlerce, küçük ölçekte yapıldığı kabul edilmektedir. Yani üretim adeta gelişmemiş bir ülkede belirli bir tarımsal ürünün ilkel biçimde üretilişi şeklinde ele alınmaktadır. Yaşanılan batı toplumlarındaki, çok karmaşık nitelik taşıyan üretim etkinlikleri ve ilişkileri adeta hiç gözönüne alınmamaktadır.

Bunları burada söylememizin amacı ilkel bir tarım toplumunda belirli bir malı kimin ürettiğinin, bu malda çeşitli faktör ve kişilerin katkılarının ne olduğunun belirlenmesinin görece (nisbeten) kolay olmasına karşın, günümüzdeki batı ekonomilerinde çoğunlukla bir malın kimin tarafından üretildiğinin belli olmadığını belirtmektir. Gelişmiş ekonomilerde çeşitli kişi ve faktörlerin üretime katkıları açıklıkla ortada değildir. Bu durumda üretime katkı ölçüleri belirlemek, bugünkü yaşamda (eski tarımsal ekonomilere oranla) kaçınılmaz bir zorunluluk niteliği kazanır. Geleneksel iktisat kuramı ise, şimdi belirtmeye çalışacağımız gibi, bu katkı ölçüleri konusunu hiç incelememiştir.

Genel ve kaba hatlarıyla geleneksel iktisat kuramının bu katkı konusunu ele alması iki yönlüdür. Bir yandan kimsenin davranışını dışardan belirlemeye olanak yoktur, herkes serbest ve özgür (bu kuramcıların anladıkları anlamda) bırakılmalıdır denmekte, değer yargısı gerçek yargısı ayırımı yapılarak, katkı, gelirden pay gibi konular değer yargısı sayılıp bilimsel araştırma alanı dışına itilmektedir. Diğer taraftan marjinal verimlilik gibi bir takım kuramları geliştirilerek, adeta herkesin fiilen sağladığı gelir, katkısıdır gibi bir sonuç ortaya çıkarılmaktadır (*). Dolayısıyla neoklasik iktisat kuramı katkı ve gelir payları konusunda bir yandan ölçüt geliştirmeye, bu konuyu incelemeye yanaşmazken, diğer yandan adeta herkesin katkısı elde ettiğidir şeklinde bir adalet ölçütünü gizli ve saklı biçimde

(*) Burada neoklasik iktisat ekolüne bağlı sayılabilecek tüm iktisatçıların bu sakıncalı yolu izlediklerinin söylenemeyeceğini belirtelim. Örneğin P. A. Samuelson, (4, s. 1572-1577) den izlenebileceği gibi, ücret konusunda marjinal verimlilik kuramının belirsizliğini açıklıkla ileri sürmektedir.

kabul ediyor duruma düşmektedir. Böylelikle iktisat kuramı, gizli de olsa (böyle bir adalet ölçütü benimsediği suçlaması ile karşılaştığında bunu açıkça red edebilse de) bir adalet ölçütü benimsemiş olmakta ama bu ölçütü açıklıkla ortaya, inceleme ve araştırma alanına koymamakta, bu yolla da eleştiri ve saldırıdan korumuş olmaktadır.

Sonuç olarak geleneksel iktisat kuramı katkı ve gelir payı sorununun, daha geniş kapsamı ile adalet konusunu önemine yaraşır biçimde ele almamaktadır. Oysa gelir paylarının belirlenmesi toplumsal yaşamın en temel sorunudur. Toplumsal bir bilim olan iktisadın adalet konusunu temel inceleme alanı yapması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Adalet konusunun geleneksel iktisat kuramında önemine yaraşır biçimde ele alınmadığını söylerken diğer alanlarda bu sorun üzerinde önemle durulmakta olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Örneğin j. Rawls, **A. Theory of Justice**, adlı yapıtında adalet konusunu temel inceleme alanı yapmıştır. Bu kitabın yayınlanmasından sonra konu geniş ölçüde tartışılmış ve tartışılmaktadır. Bu tartışmalar iktisat alanına da yansımıştır. Kanımızca iktisat alanındaki bu yazılar önemli bir yer tutmamaktadırlar. Ama elbette adalet konusunda yapılacak araştırmalarda bu yazılardan geniş ölçüde yararlanılacaktır.

Bu ana kadar söylediklerimizi özetliyerek, toplumsal bir bilim olan iktisadın özgürlük, eşitlik, adalet konularını temel inceleme alanı olarak seçmek zorunda olduğunu düşündüğümüzü, geleneksel iktisat kuramının bu konuları önemlerine yaraşır biçimde ele almadığı kanısını taşıdığımızı belirtelim.

Çıkar çatışmalarının bütün yoğunlukları ile ortaya çıktığı bu konuların, incelenmeleri zor sorunlar yarattıkları doğrudur. Bu konular incelenirken taraf tutmak, değer yargılarına dayanmak da gereklidir. Ama değer yargılarına dayanmak zorunluluğu yalnızca bu konuların incelenmesinde ortaya çıkmamaktadır. Bütün bilimsel çalışmalarda (hatta doğa bilimlerinde) değer yargılarının önemli bir payı vardır. Değer yargısı kullanmamak, objektif bilim yapmak savında olan kişiler, farkında olmadan ya da gizli biçimde şu ya da bu değer yargısına mutlaka dayanmaktadırlar. Bu durum ise, bilim açısından,

değer yargısını açıklıkla belirterek kullanma yoluna gitmekten çok daha sakıncalıdır (*).

Böylece, özgürlük, eşitlik, adalet ve ilgili sorunların bilimsel biçimde incelenebileceğini, iktisat kuramının yapması gerekenin de bu olduğunu düşünüyoruz. Geleneksel iktisat kuramını bu yönden çok yetersiz buluyoruz. Konunun büyük zorluğunu, kişisel gücümüzü çok aşabilecek niteliğini gözden ırak tutmadan, bundan sonraki çalışmalarımızda büyük ağırlığı, söz konusu konuları temel inceleme alanı olarak alan, yeni iktisat kuramı üzerinde yoğunlaştırmayı düşünüyoruz.

K A Y N A K L A R

- (1) L. BRISKMAN, Skinnerism and Pseudo-Science, **Philosophy of the Social Sciences**, March 1979, S. 81-103.
- (2) A. SEN, **On Economic Inequality**, Clarendon Press Oxford, 1973.
- (3) A. K. SEN, **Collective Choice and Social Welfare**, Holden-Day, Inc, London, 1970.
- (4) P. A. SAMUELSON, Economic Theory and Wages, J. E. STIGLITZ (Ed.), **The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson**, Voll. II, The M. I. T. Press, 1966, içinde S. 1557-1587.
- (5) F. SUPPE, **The Structure of Scientific Theories**, Sec. Ed., University of Illinois Press Chicago, 1977.

(*) Bilim felsefesinde bu konular geniş ölçüde tartışılmaktadır. T. S. Kuhn tarafından geliştirilen, bilimin bir görüş çerçevesi (paradigm) içinde yapıldığı savı bu tartışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. I. Lakatos ve P. K. Feyerabend'nin görüşlerinin de bu gelişmelerde önemli payları vardır. Bu konularda (5) den geniş bilgi sağlanabilir.

İktisatta Yöntem Sorunları

Doç. Dr. Asaf Savaş AKAT

İ. Ü. İktisat Fakültesinde Öğretim Görevlisi

İkinci Dünya savaşını izleyen son 35 yılda, iktisatçıların dünyalarında sessizce pek çok şey değişti, önemli dönüşümler gerçekleşti. Söz konusu dönüşümlerin davul-zurnalı karşılama törenlerine yol açmaması bizi yanıltmamalı; cafcacın yokluğu olsa olsa yeni beliren eğilimlerin ciddiyetinin bir göstergesi. Nitekim, çağın üç büyük paradigması, neoklasik, keynesyen ve marksist iktisadın üçünün de, savuşturmakta zorluk çektikleri sert hücumlarla başetmek zorunda kaldıkları bir gerçek. Neoklasikler ve marksistler için, eleştiriler teorik düzeyde yoğunlaştı. Sraffa'dan kaynaklanan sermaye teorisi tartışmaları ve tekniklerin geri-gelişi gibi konular neoklasik marjinal

(1) Konuyla ilgilenenler, Divitçioğlu (1975) ve (1976) da ayrıntılı bilgi bulabilirler.

verimlilik ilkesinin içsel tutarlılığından çok şey götürdü; geriye Ferguson'un mahcup 'imanı', Malinvaud'nun karmaşık 'matematigi' kaldı. Genel Sraffa mantığı ile işe girip bu kez emek-değer teorisinin grift 'simyasını' hedef alan Steedman'ın sebep olduğu hasar da küçümseencek gibi değil (2). Uygulamayı teoriye hep yeğleyen teknokratik (sol) keynescilik işe, kader birliği yaptığı sosyal demokrasi ile birlikte, 1970 lerin sonunda, işsizlikten enflasyona, çözebildiğini önerdiği sorunları çözememenin dramını yaşıyor.

Bu bakıma, gelişmiş kapitalist ülkelerde 30 yıllık bir devlet müdahaleciliği döneminden sonra, daha muhafazakâr (liberal) iktisat politikalarına geçilmesi çok ilginç. Eşanlı olarak, teorik düzeyde, J. Robinson'un şairane dediği inceltilmiş soyut yapıları terkedip birinci sınıf bir pragmatizme geçebilen liberalizmin saldırısı sürüyor. A. Krueger yada J. Baumol gibi ünlü isimleri etrafına toplayan bu teknokratik liberalizm (3) ile Adam Smith yada Böhm-Bawerk arasında müşterek noktalar bulmak o kadar kolay değil. Mevcut eğilimlerin gücünü anlamak için 'reel sosyalizmi' uygulayan ülkelere bakmak da çok yararlı; oralarda da, piyasa mekanizmasının daha yoğun biçimde kullanılmasına yönelik reformlar ve teorik çalışmalar iktisatçıların temel uğraşısını oluşturuyor. Türkiye'de bile, son iki yılda uygulanan merkeziyetçi (elitist) devlet müdahaleciliğinin başarısızlığı ve 14 Ekim seçimleri, benzer gelişmeleri gündeme getirdi.

Bu koşullarda, kapitalizme karşı eleştirel bir yaklaşım sürdürürebilmek ve daha özgür ve adil bir toplumsal örgütlenme biçimini gerçekleştirmek, iktisadi düzeye bakış açımızda köklü değişiklikler gerektiriyor. Teorinin her köşesini dikkatle irdelemek, bizim kuşağın sorumluluğu bence. Bu nedenle, geleneksel iktisat teorilerinin yanında, 18 ve 19 uncu yüzyıldan kalma idealist felsefelerin ve ütopyalarında hızla çatladığı bir dönemde, iktisata yaklaşımımızın temelini oluşturacak maddeci bir bilgi teorisi üstüne birkaç tez geliştirmek

(2) Bu sorunlar Türkiye'de **Toplum ve Bilim** dergisinde tartışılmaya başladı; bak. Ersel (1977), Boratav (1978), Akyüz (1978), ve Savran (1978).

(3) İktisat öğretilerinde köprülerin altından ne kadar çok su geçmiş olduğunu görmek için yeni bir giriş kitabına, örneğin Baumol, Blinder (1979) a bakmak yeterli. Krueger ise, başta Türkiye olmak üzere, azgelişmiş ülkeler üstüne yaptığı çalışmalarla ünlü; bak. Krueger (1978).

istiyorum. Bu yolan, giderek Türkiye’de de canlanmaya başlayan yöntem tartışmalarını da biraz tahrik edebilme ümidindeyim (4).

1. Gerçek ve bilim.

Başlangıç noktamız, somut gerçek ile bizim o somut gerçek hakkında ürettiğimiz bilgi arasındaki ilişkiler olmalı. Bu sorun, uzun süre madde/düşünce ikilisi çerçevesinde tartışılmış ve tarafların birine yada diğerine verdikleri önceliğe göre maddecilik-idealizm ayırımı belirmişti. İdealist felsefede, madde düşüncenin (idea=tanrı) bir yansıması idi; maddeci felsefede ise düşünce maddenin bir yansıması oluyordu. Hegel’in diyalektiğinin tersyüz edilmesi, bu bağlamda gerçekleşti. Ne var ki, maddeci bir yansıma bilgi teorisine inananların hâlâ varolmalarına karşılık, yukarıda tanımlanan biçimiyle idealistlere artık pek rastlanmıyor. Einstein, Bohr yada Monod gibi doğa bilimcileri bir yana, Popper, Kuhn, Latakos gibi feylezofları hatta Friedman yada Samuelson gibi iktisatçıları bile Hegelci bir idealizm içinde düşünmek olanaksız. 19 uncu yüzyıl anlamı ile maddecilik bilim adamları ve teoriler arasında ayırdedici bir kıstas olmaktan çıktı; o anlama herkes çoktan maddeci oldu.

Ancak, doğanın (madde), bizim onun hakkındaki bilimizden (düşünce) bağımsız olarak varolduğu laik bilimin bir önkoşulu olarak kabul edildikten sonra da ortada bir sürü sorun kalıyor. Bunlardan en önemlisi, üretilen bilginin doğru olup olmadığına nasıl karar verileceği. Bu noktada iki ayrı görüş var: biri kendine örnek olarak matematiği alıyor; diğeri ise (özellikle) fiziği. İlk görüşe göre, teori, birbiri ile tutarlı bir dizi aksiyomdan mantık yolu ile elde edilen bir teoremler kümesidir; doğru olup olmadığına ise salt **mantıki** kıstaslar tarafından karar verilir (5). Eğer aksiyomlar birbirleri ile mantıken tutarlı, akıl-yürütme mantıken kusursuz ise, ulaşılan sonuçlar

(4) Yöntem sorununa değinen iki önemli derleme yayımlandı: Keleş (1976) ve Görün (1979). İlkinde T. Bulutay ve N. Erder’in, ikincisinde ise Ç. Keyder ve H. Olgun’un makaleleri bence iktisatçıları tarafından mutlaka okunmalı. Aşağıda geliştirilen tezler, halen baskıda olan **İktisadi Analiz** (İktisat Fakültesi yayını) adlı kitabımın yöntem bölümünden alınmıştır.

(5) Bu ve birazdan verilecek gerçek bilim tanımı Kornai (1971), s. 8-9 dan aynen alınmıştır.

da mantıken doğru olur. Buna karşılık, ikinci görüş, mantıki-matematiksel bilimlerle gerçek bilimler arasında bilgi üretiminin niteliğinin çok farklı olduğu gözleminden yola çıkıyor ve şu tanımı yapıyor: gerçek bilimlerde, teoriden kasdedilen, gerçeğin belirleyicileri arasındaki karşılıklı-ilişkilerin sistematik sunuluşudur. Şu halde, tüm (doğal ve toplumsal) gerçek bilimlerde, teorinin doğru yada yanlış olduğunun bir tek nihai kıstası vardır: önerilerinin gerçeğe karşılaştırılması, **gerçekte** sinanması.

Doğallıkla, somut gerçekte sinanma kıstası, gerçek bilimlerden mantıken kusursuz olma zorunluluğunu kaldırmaz, sadece mantıki mükemmelliğin teorinin doğru kabul edilmesi için yeterli olmadığını söyler. İktisat teorisinde bu ayırımın büyük bir önemi var. Sık sık kurulan mantıki yapıların karmaşıklığı ve güzelliği (J. Robinson bunlara 'şairane' diyor) gözleri o kadar kamaştırıyor ki, kimsenin aklına gerçek bilimin esas kıstası, yani somut dünyanın davranışları ile teorinin önerdiklerini karşılaştırmak gelmiyor.

Şüphesiz, iktisatta matematiğin yaygın bir kullanım alanı bulmaya başlaması da bu süreci etkileyen bir unsur. Matematiksel iktisadın kurucusu L. Walras şöyle diyor :

'Salt bilim bakımından bize gereken ve şimdiye kadar yaptığımız, serbest rekabeti bir veri yada hipotez olarak kabul etmektir.

Böyle bir kavram şimdilik bize yettiğinden, **bunun gerçek hayatta olup olmadığını pek araştırmamaktayız** (6) (italikler benim — ASA).

Daha sonraları, fayda-değer teorisine nihai biçimini veren G. Debreu somut gerçeğe 'iktisat teorisi' arasındaki son köprüleri atarken bunu önsözünde belirtmeyi de ihmal etmiyor :

'Kesinkesliği sağlamak, teorinin, dar anlamı ile, tefsirlerinden mantıken tümüyle kopuk (ilişkisiz) olduğu aksiyomatik analiz biçimini zorunlu kılıyor. Bu kopukluğu iyice vurgulamak için... teorinin formel kuruluşuna geçiş, çoğunlukla «teorinin dili ile», «teorik nedenlerle», «formel olarak» gibi ifadeler taşır» (7).

(6) *Elements de l'Economie Politique Pure*'den zikreden Divitcioğlu (1974), s. 7.

(7) Debreu (1959), s. viii.

İşin daha da ilginç tarafı, Debreu'ye hiç beklenmedik bir cepheden yardım eli uzatılması: marksist feylezof L. Althusser için de matematikle diğer bilimler arasında bir özdeşlik var :

'Bilimler bir kere kurulup geliştikten sonra, ürettikleri bilgilerin «doğru» yani **bilgi** olduğunun doğrulanması için **dışsal** pratiklere ihtiyaç göstermezler. Dünyada hiç bir matematikçi, bir teoreminin kanıtlanmış olduğunu öne sürmek için, matematiklerin önemli bölümlerinin uygulandığı fizik tarafından **doğrulanmasını** beklemez: teoreminin «doğruluğu», % 100 oranında matematik kanıtlama pratiğinin **içsel** kıstasları, yani **matematik pratiğin kıstasları** yada mevcut matematik bilimselliğın gerekli biçimleri tarafından sağlanır. Aynı şeyler, **bütün bilimlerin sonuçları** (italik benim — ASA) için söyleyebiliriz...» (8).

Yukarıdaki alıntılar, iktisat teorisinde iktisadi gerçekte tüm ilişkilerini koparmış (ve bunda da kendini haklı gören) bir 'karından konuşan yapısalcılığa' saplanma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğunun iyi bir göstergesi. Bu bakıma, iktisadın gerçek bir bilim olduğunu ve üretilen teorileri mutlaka gerçekte sınamak zorunluluğundan kurtulamayacağımızı daima akılda tutmalıyız.

2. Tümdengelim mi, tümevarım mı?

Gerçek bilimlerle matematik birbirinden ayırıldılınca, gündeme yeni bir soru geliyor: matematiğın yönteminin tümdengelim olduğunda herkes birleştigiğine göre, acaba gerçek bilimlerin yöntemi de tümevarım mı olmalı? Toplumsal bilimlerde pekçok, iktisatta da hiç olmazsa bir okul tümdengelimi reddederek tek bilimsel yöntemin tümevarım olduğunu önerdiğinden, bu konunun ayrıntısına inmeliyiz.

Tümevarım yöntemi, somut gerçekte onun hakkında üretilen bilgi arasındaki ilişkinin, genellemeler yoluyla kurulacağını önerir. Yani, çevremizdeki **tekil** olay yada nesnelerin niteliklerinin çok sa-

(8) Althusser (1976), s. 75. Althusser, analizini şöyle sürdürüyor: «Bizi en çok ilgilendiren bilim için de aynı şeyler söylemeliyiz : tarihi maddecilik. Marx'ın teorisi «doğru» olduğu için başarı ile uygulandı, başarı ile uygulandığı için doğru değil o.» Bu son cümlemin içerdiği epistemolojik sefaletin takdini okuyucuya bırakıyorum.

yıda gözlemlenmesi sonucu, farklı nitelikler arasındaki **genel** ilişkilerin saptanmasına bilim der. Bir kere bu genel niteliklere ulaşıncı, niteliklerden bazılarını bilirsek, diğerlerini tahmin etme (öngörme) olanağına sahip oluruz. Eğer tahminler gerçekleşiyorsa, kurulan ilişki (teori) gerçek tarafından doğrulanmaktadır.

Safkan tümevarımcıların başını iktisat M. Friedman çekiyor. Ona göre, 'pozitif iktisat'.

«Koşullardaki herhangi bir değişimin sonuçları hakkında doğru tahminler yapmakta kullanılabilecek bir genellemeler sistemi sağ-lar... 'açıklamayı' amaçladığı olaylar zümresini öngörme gücü ile de-ğrlendirilmelidir» (9).

Bu tanıımı irdelemek için, hepimizin iyi bildiği bir doğal olaya uygulamaya çalışacağım. Kuzey yarı-kürenin ılıman iklim yörelerin-de oturanlar, binlerce yıldır, günlük ısı değişikliklerinin yanında, ha-vaların seyrini dört ana grupta ele alabileceklerini biliyorlar: mevsimler. Üstelik, bu bilgiden hareketle yılın hangi dönemlerinin sıcak, hangilerinin ise soğuk olacağını öngörmek de mümkün. Friedmancı metodolojiye göre, bu genellemelerden üretilecek bir '**hava-ların de-ğişebilirliği kanunu**' bilimsel bir teori niteliğinde. Meğer Molière'in hep nesir konuşan kahramanı gibi, insanoğlu da hepbilim yaparmış. Dikkatli bir okuyucu, özellikle para ile ilgili konularda Friedman ve yandaşlarının geliştirdikleri 'kanunların' yukarıdaki 'hava kanunun-dan' nitelik itibari ile pek de farklı olmadıklarını görecektir.

Neoklasik iktisat teorisine eleştirel bir tutumla yaklaşma ikti-satçıların önemli bir bölümü, Friedman'ın metodolojisini tüm neokla-siklerin kabul ettiği kanısını taşırlar. Halbuki, formel iktisat teorisi adeta tümüyle bu metodoloji ile çelişir. Yöntem sorunları üstünde çok duran bir ünlü neoklasik, T. J. Koopmans, kendi yaklaşımını şöyle özetliyor :

'... iktisat teorisine, daima daha karmaşık olan bir gerçeğin farklı cephelerini basitleşmiş bir şekilde ifade eden bir kavramsal modeller dizisi olarak bakılabilir. (Gerçeğin) bu cepheleri, ilk başta

(9) Friedman (1953), s. 4 Friedman'ın metodolojisinin eleştirisi ile ilgilenenlerin Hollis, Nell (1975) i okumalarında yarar vardır.

mümkün olduğu ölçüde tecrit edilerek, bilahare gerçekçiliği artan bir şekilde birleştirilerek formelleştirilirler' (10).

Bu ise bizi tümdengelim yöntemini ele almağa zorluyor.

Tümdengelim, dar anlamıyla, yani mantık ve matematikte kullanıldığı haliyle, bir dizi aksiyomdan bunlarla tutarlı sonuçları çıkarma şeklinde tanımlanıyor. Gerçek bilimlerde ise durum biraz farklı; önce somut olay ve nesneler ile bizim onlar hakkındaki bilgimizi ayırtederek işe başlıyoruz. Tümdengelim tek doğru bilimsel yöntem olduğunu düşünen ünlü bir iktisatçının, K. Marx'ın bundan 100 küsur yıl önce dediği gibi,

'Somut, çoklu-belirlenmelerin sentezi, çeşitliliğin birliği olduğu için somuttur. Bunun içindir ki düşüncede bir sentez süreci, bir sonuç gibi belirir; aslında hakiki bir başlangıç noktası ve dolayısı ile ilk görünüş ve temsilin çıkış noktası olmasına rağmen bir başlangıç gibi gözükmez... Düşünce için soyuttan somuta yükselen yöntem somutu temellük etme biçimi, düşünülmüş somut şeklinde yeniden üretme yoludur' (11).

Bir kere, çok sayıda etkenin karşılıklı-ilişkilerinin **bütünü** olan somut gerçek ile bu etkenlerin düşünce sürecinde önce tek tek soyutlanıp sonra **sentezi** şeklinde üretilen bilgi arasındaki fark anlaşılınca, işimiz kolaylaşıyor. İşte, tümdengelim, söz konusu sentezin en genelden tikele, yada en soyuttan somuta gidilerek gerçekleşeceğini öneriyor.

Dikkat edilirse, fizikçinin laboratuvarı, belirleyici etkenleri önce teker teker tecrit edip sonra birleştirilerek fiilen bu süreci izlemektedir. İktisatçının laboratuvar kurup deney yapma olanakları ise çok kısıtlı. Bu durumda, diğerlerinin analiz-dışı tutulduğu soyut bir kavramsal yapıdan (formel modeller) hareketle, giderek diğer etkenle-

(10) Koopmans (1957), s. 142. Kitabının ilk sayfasına Koopmans A. Wald'in şu cümlesini almış: «... iktisadi olaylar öylesine karmaşık ve girift bir tabiata sahiptirler ki, sorunu sadece gözden geçirmek için dahi, önce çok büyük soyutlamalar yapmak gerekir ve daha gerçekçi varsayımlara geçiş adım yapılır».

(11) Marx (1857), s. 267 (Tercümede değişiklikler yaptım - ASA). Aynı ifadeleri Marx (1859), s. 101 de de bulmak mümkündür.

rin de varsayımlar aracılığı ile eklendiği soyuttan somuta giden bir süreci içeriyor. Birazdan, bu süreçte gözlemin yeri ve sınama sorunlarına değineceğiz. Bu aşamada çok önemli bir diğer husus, soyuttan somuta giden düşünce sürecinin, farklı **soyutlama düzeylerinin eklemienmesini** gerektirdiğidir. Yani, soyutlama düzeylerini ayırdetme ve birinden diğerine geçerken yapılan analizin iç tutarlılığını kontrol etmeye büyük özen göstermek lâzım. Aksi halde, bir soyutlama düzeyine ait sonuçları başka soyutlama düzeylerinde rastgele kullanarak ciddi hatalar yapılabilir. Doğa bilimlerinden bir örnek verelim : havası boşaltılmış bir mekanda deney yapıp hidrojen gazı ile doldurulmuş bir balonun da yerçekimi kuralı gereği yere düştüğünü gören bir fizikçinin, hidrojen balonlarının hiç uçamayacağı, bunun yerçekimi kanununa aykırı olduğu yolundaki önerisi ne kadar garip olurdu? Halbuki benzer önerilere iktisatta sık sık rastlanır.

Bu şekilde, ikinci tezimiz de belirginleşti: gerçek bilimlerde de kullanılması gereken yöntem tûmdengelim, yani 'düşünülmüş somutun' en soyuttan somuta giderek zihnimizde üretilmesi (12).

3. Gözlem ve sınama.

İlk bakışta birbiri ile çelişen iki sonuca vardık gibi duruyor. Önce matematiğin 'doğruluk' kıstasının gerçek bilimlerde geçerli olmadığına söyledik; hemen ardından tûmdengelim bilimsel yöntem olarak kabul ettik. Görünüşte birbirini dışlayan bu iki önerinin bütünleşmesi için, tûmdengelim yöntemini kullanırken nasıl gözlem yapı-

(12) Bu noktada, doğa için fizik, kimya, biyoloji gibi temel bilimlerin yanında, inşaat, makina, kimya, vs. mühendisliğinin de varlığı önse sürülerek bir itiraz gelebilir. Uygulamaya yönelik alanlarda tûmeverim yönteminin doğada başarı ile kullanılıyor olması, özellikle **iktisat politikası** tartışmalarında önemli bir koz. Nitekim, az önce değinilen teknokratik liberalizmin formel teoriyi hepten boşlayıp ağırlığı bu yöne kaydırmaya çabaladığı da izleniyor. Ancak, bu şekilde elde edilen ampirik kuralların iki belirgin özelliğini unutmamak gerek. İlki, bu bilgiler mevcut yapıları dönüştürmeye değil, daha iyi yönetmeye yönelik. İkincisi de, doğadan farklı olarak toplumun hızla evrilmesi, zaman içinde geçerliliklerini çok kısıtlıyor (1960 yıllarında işsizlikle enflasyon arasında kurulan Phillips eğrisine 1970 sonlarında güvenme olanağı var mı?).

lacağını ve teroilerin nasıl somutta sınanacağını açıklamalıyız. Bu kez, karşılaşılan sorunlar iktisat teorisinin hatt toplumsal bilimlerin boyutlarını çok aşıyor; bizzat doğa bilimlerinde bile önemli polemiklerin kaynağı.

Gözlem, üretilen bilgi ile somut gerçeğin karşılaştırıldığı, iki sürecin kesiştiği nokta. polemiklerin kökeninde, bilgi üretim sürecinin hangi aşamasında söz konusu karşılaştırmaların yapılabileceği yatıyor. Bu konuda bilim felsefesinde çok yaygın bir görüş **pozitivizm**. Pozitivistler, ancak ve ancak teorik yapıların ulaştıkları **sonuçların** somut gerçekte sınanabileceğini öneriyorlar. Yani, somut gerçeğin gözlemlenen (ölçülebilen) davranışı ile teorinin sonuçlarına göre öngörülen davranışı mukayese edilmeli; bu ikisi birbiri ile tutarlı ise, teori gerçek tarafından **yanlışlanmadığından**, doğru kabul edilmeli. Bu mantığın çok önemli bir çıkarsaması var: pozitivist epistemolojide, teorinin varsayımları gözlem ve sınama sürecinin dışında tutuluyor. Hipotezlerin ampirik testten geçmesi denince kastedilen bu (13).

Yaygın pozitivizme karşı bir küçük azınlık ise, bilgi üretimi sürecinin bir bütün olduğu ve somut gerçekte sınanmanın bir tek aşama ile sınırlı kalamayacağı kanısında; bunlar **gerçekçi** bir bilim teorisinden yanalar (14). Bu koşullarda, somut gerçek bilimsel analizin iki ucunda mutlaka yer almak zorunda: soyutlama sürecinin başında, hangi soyutlamaların yapılacağı belirlenirken; tümdengelim sürecinin sonunda, analizin sonuçları ile karşılaştırılmak üzere. İlkinde, tümevarım yöntemi de şüphesiz önemli; eşanlı olaylar hakkında iyi kötü sınıflandırılmış fakat nedensellik ilişkileri taşımayan, yani bir düşünce sentezi olmadığı ölçüde 'ham' (bilim-öncesi) bilgi, bilim adaminin hangi soyutlamaları yapacağına karar verebilmesi için zo-

-
- (13) Yukarıda tanımlanan biçimiyle pozitivizmin en ünlü siması K. Popper; yanlışlama kıstası da onun (1972). Tümdenglimi tümüyle reddeden M. Friedman ve yandaşlarını **ampirizm** adı altında toplamak mümkün. L. Althusser ise safkan bir **rasyonalizmi** simgeliyor.
- (14) Bhaskar (1975). Yazarın bilim tanımı çok önemli : «Sürekli bir dönüşüm sürecinde, bilgi bir üretilmiş üretim aracı ve bilim de devamlı bir toplumsal faaliyet olarak görülmelidir. Bilimin amacı, dünyada cari olaylar akımını yaratan doğa olaylarının üretim mekanizmaları hakkında bilgi üretmektir» (s. 17). Benzer bir yaklaşım Feyerabend (1975) de bulunabilir.

runlu. Ancak, varsayımların yapılmasında mevcut diğer hipotez ve teorilerin de hayati bir yeri var. Bilginin, tarihi-toplumsal bir süreçte bilgi aracılığı ile üretildiğini unutmamak gerek. Teorik test kavramı, varsayımların da sınama kapsamına alındığı bu yöntemi özümliyor.

Filozoflar arasında süregelen polemiğin en ilginç yanlarından biri de, her iki tarafın savunduğu yöntemi Galile'den Bohr yada Einstein'a, ünlü fizikçilerden yaptıkları alıntılarla doğrulamaya çalışmaları. Geleneği bozmamak için, ben de Einstein'a başvuracağım (15). İlk alıntı, Einstein'ın özel izafiyet teorisi ile ilgili. Kaufmann'ın 1906'daki kesinkes deneysel sonuçları bu teori ile çelişince Einstein'ın tepkisi şöyle :

«Bu sonuçlar, hareket elektronun kütlesini veren **temel varsayımları** daha geniş olay kümelerini kapsayan **teorik sistemler** tarafından öngörülmedikleri için **olanaksız**» (italikler benim - ASA) (16).

Bu olaydan 40 küsur yıl sonra, 1952'de, bu kez genel izafiyet teorisinin sonuçları ile çeliştiği önesürülen gözlemler karşısında Einstein daha da sertleşiyor; varsayımlarının gerçekte tutarlı olduklarını belirttikten sonra, soruna bakış açısını şu cümle ile özetliyor :

«İnsanoğlunun en güçlü teorik kanıtlara sağır kalırken daima birkaç ölçme olayını abartma eğiliminde olması gerçekten garip» (17).

Her iki alıntı, Einstein'ın varsayımların da sınama kapsamına alınması gerektiğini düşündüğünü açıkça gösteriyor.

(15) Aslında, öznel nedenlerim de var. Bir süre önce Ankara'da yapılan bir seminerde sunduğum tebliği, ampirizmle sosyalizmi bağdaştıran ünlü bir sosyolog bol istatistik ve data kullanmadığım için «gözlemsiz bilim olmaz; Einstein öyle söylüyor; falan, filan» diyerek topa tutmuştu. Aşağıdaki alıntıları kendisine ithaf ediyorum.

(16) Einstein'dan zikreden Feyerabend (1975), s. 56; konunun ayrıntısı ile ilgilenenler gerekli bilgiyi aynieserde bulacaklardır.

(17) *İbid.*, s. 58. Cümle, rasyonalistleri boşyere heyecanlandırmasın; ortada Einstein'ın gerçekte sınanma kıstasını ciddiye almadığına dair bir işaret yok, sadece sınanmanın nerede yapılacağı konusunda pozitivistlerden ne kadar farklı düşündüğünü vurguluyor.

İktisat teorisi ile haşır neşir olanlar, sinama sorununun kendi alanlarında kazandığı ek güçlükleri çok iyi bilirler. Örneğin bir Say dar geçen dönemde her iki yıldan birinin yoğun işsizlik yılı olmasına kanunu, 19 uncu yüzyıl ortalarından Keynes'in **Genel Teorisine** karşı marşmen marksistler dışında tüm iktisatçılar tarafından kabul edilmişti. Kanunu rafa kaldıran kitapta ise istatistikler aramak boşyere; Keynes, geleneksel teorinin varsayımlarına karşı düzenlediği dikkatli bir hücumla başarıya ulaştı.. Aynı süreci, neoklasik teoriye Sraffa tarafından yöneltilen eleştiride de izlemek mümkün: **Metaların metal aracılığı ile üretimi**'nde pozitivistlerin (ve ampiristlerin) düşlediği türden hataya hiç rastlanmaz. Eleştirinin ağırlığı, kurulan teornin varsayımlarının açıklamayı amaçladığı somut gerçeği ne ölçüde soyutlayabildiğine kaydırılmıştır.

Sanıyorum ki üçüncü tezimiz de açıklık kazandığı: bilgi üretimi bir bütün süreç olarak alınınca, gözlem ve sinamayı teornin sonuçları ile sınırlamak olanaksız; tam tersine, sık sık teorilerin gerçeğe karşılaştırılabilecekleri tek an varsayımları oluyor.

4. Evrim, tarif ve finalizm.

Bir yol ayırımına geldik. İnorganik doğayı inceleyen fizik ve benzeri bilimleri terkedip, dikkatimizi amino-asitlerden hücreye, insandan topluma, canlı sistemlerini inceleyen bilimlerin özgül bir sorununa teksif etmeliyiz. Bu sorun, söz konusu bilimlerin nesnesi olan somut gerçeğin zaman içinde aynı kalmaması, değişmesi ve evrilmesidir. Bu koşullarda, somut gerçeğin herhangi bir andaki belirlenmesini açıkladığını önesüren bir teornin mutlaka o ana nasıl ulaşıldığını da açıklaması gerekecektir. Yani, biyoloji ile ilgili her genel hipotez aynı zamanda bir **evrim teorisi**, iktisat (sosyoloji, vs.) ile ilgili her genel hipotez de bir **tarih teorisi** olmak zorundadır.

Zaman boyutunun belirlenme sürecine aktif ve tersinmez bir şekilde girmesi, **yenidenüretim** kavramını gündeme getiriyor. Yeniden üretimle değişme arasındaki karmaşık karşılıklı-ilişkilerin çözülmesi o kadar kolay değil. Üstelik, canlı sistemlerinde tekil birimlerin önce yoktan varolup sonra da yokolmaları, ama doğanın bir bütün olarak sürekli kendisini tekrarlaması eskilerden beri insanları

büyüleyen bir süreç. Bu tekrarın mükemmelliği ve çevreselliği, ilk bakışta canlı sistemlerinin inorganik doğanın rastgele kurallarından hareketle açıklanamayacağı evrensel bir amacı (proje) gerçekleştirdikleri kanısına yaygınlık sağlamış. Bu durumda, geliştirilen evrim ve tarih teorileri söz konusu amaca ulaşmakta geçirilen aşamaları anlatıyor. Herhangi bir olayı (yada olaylar kümesini) **amaçsal nedenlerle** açıklayan yaklaşımlara **finalist** (amaççı) diyoruz.

Çağdaş genetiğin 1950'lerde hızlanan gelişmesinden önce, biyolojide finalist evrim teorilerine rastlamak mümkündü. Bunlardan biri Katolik Kilisesinin inançları ile biyolojik evrim teorisini bağdaştırmaya çalışan Theilhard de Chardin'in önerdiği **bütüncülük**: «bilinçli karmaşıklık kanunu», evrimi tüm bilinçlerin bir tek Tanrıda bütünlükte bir süreç şeklinde tanımlamaya olanak veriyordu (18). Bir diğeri ise, genetiğin diyalektik maddecilikle geliştiği ve bu nedenle yanlış olduğunu söyleyen **Lisenkoculuk**: evrimin nedeni ve mekanizmaları diyalektik kanunlarında varolduğuna göre, ayrıca bir genetiğe ihtiyaç olamazdı (19). Bu koşullarda, Nobel ödülü sahibi ünlü biyolog J. Monod'nun finalizme karşı çıkış biçimi önem kazanıyor :

«Bilimsel yöntemin temel taşı Doğanın objektifliği postülasıdır. Yani, olayların amaççı nedenler yada 'proje' aracılığı ile yapılan tefsirlerinin 'doğru' bir bilgiye yol açabileceğinin **sistematiik olarak** reddedilmesi... Bu salt postüladır, hiç bir zaman kanıtlanamaz. Çünkü, bir projenin, arzulanan bir amacın yada benzer bir şeyin doğada varolmadığını kanıtlayacak bir deneyi düşünebilmek dahi açıkça olanaksızdır» (20).

Finalist mantığın iktisat teorisine yansımaları iki ayrı düzeyde izlemek mümkün. Liberal düşüncenin ustalarından bir bölümü yapıt-

(18) Bütüncülüğün iyi bir özeti için bak. örneğin Rosnay (1975), s. 219-223.

(19) Bak. örneğin Lecourt (1977) ve aynı sayıdaki sunuş yazısı.

(20) Monod (1970), s. 37-38. Bu kitabı yöntem sorunları ile ilgilenenlerin okumasında büyük yarar olduğunu düşünüyorum. Dikkat edilirse, pozitivistlerin yanlışlanabilirlik kriterinin, daha genel bir çerçeve içinde, doğanın objektifliğini kuralının bir çıkarsaması olduğu belirliyor. Yani, finalist teoriler, yanlışlanamadıkları ölçüde laik bilimin dışında olsa olsa metafiziğe giriyorlar. Kriterin bu, ve sadece bu, dar anlamı ile kullanılması gerekiyor.

larında azçok açık bir tarih teorisi verirler zaten. A Smith, D. Ricardo, F. Hayek ya da M. Weber için insanlık tarihi özel mülkiyet ve kapitalizmde sonuçlanan bir süreçtir; iyilik, güzellik ve gelişmeyi simgeleyen özel mülkiyetin eninde sonunda tüm düşmanlarını yenip muzaffer çıkması ise kaçınılmaz (21). Ancak, esas yapı örtüktür; bu kez, Debreu'dan Malinvaud'ya, tarihten hiç bahsetmeyenler de kervana katılırlar: kapitalist örgütlenme biçimi şu ya da bu şekilde ona evrenesellik atfeden **tarihdışı** kategoriler aracılığı ile analiz edilir. Bunların başında «değer» kategorisi geliyor. İktisat teorisinden tarihin kovulmasını temin eden değer-teorik sorunsalın eleştirisi gerçekleştirilmediği sürece, iktisadın «genetiğini» üretmek, yani tarihdışı kategorilerin «yapısalcılığından» genel bir toplum (ve tarih) teorisinin tarihi kategorilerine geçebilmek bana olanaksız gibi geliyor. Bu özgül anlama, iktisat teorisi kendi «epistemolojik kopuşunu» bekliyor (22).

Toplumsal bilimlerde neden-sonuç ilişkilerini karıştıran finalist mantığa örnek vermek çok kolay. Aşağıdaki iki cümleden ilki kitapları çok satan bir marksist sosyologdan alındı; ikincisini ise cümlenin genel anlamını bozmayacak şekilde bazı sözcükleri değiştirerek ben ürettim.

a. «Devlet aygıtlarının temel rolü, sınıfhakimiyetini yoğunlaştırıp destekliyerek ve bu şekilde toplumsal yani sınıf ilişkilerini yenidenüretmek bir toplumsal kuruluşun birlik ve uyumluluğunu sürdürmektir» (23).

b. «Yerçekiminin temel rolü, dünyanın parçalanıp toz olmasını engelleyerek ve bu şekilde biyolojik mekanizmaların işlemesine olanak sağlayarak canlı sistemlerini devam ettirmektir».

Bu cümlelerde, yerçekiminin (devlet aygıtlarının) sonuçları sanki varlık nedeniymiş gibi açıklanıyor. Ancak, biraz dikkatle irdeleyince, cümlelerden yerçekiminin (devlet aygıtlarının) neden varolduğu

(21) Söz konusu tarih felsefesi en iyi ifadesini Popper (1970) bulmuştur.

(22) Thompson (1978), s. 247-262 benzer bir öneriyi çok daha ayrıntılı bir düzeyde tartışmaktadır. Bir profesyonel tarihçinin iktisat teorisine yönelttiği bu eleştirileri iktisatçıların dikkatle okumaları zorunlu.

(23) Poulantzas (1975), s. 24.

hakkında hiç bir şey öğrenemediğimizi görüyoruz. Bu tür ampirist finalizm örneklerine çevremizde sık sık rastlarız.

Şu halde dördüncü tezimizi de özetleyebiliriz: iktisat teorisi, ancak finalizmi reddeden bir genel tarih (ve toplum) teorisi içinde üretilebilir.

5. Bilim, ideoloji ve demokrasi.

Ele alacağımız son konu, toplumsal bilimlerin toplumun belirlenmesindeki özgül yerinden kaynaklanıyor: toplum hakkında üretilen bilgi, toplumun temel belirleyicilerinden biri. Bu ise, toplum hakkında geliştirilen her hipotez yada teorinin, toplumsal çatışmalarda zorunlu olarak taraf olması anlamını taşıyor. Bilgiyi üreten (bilim adamı: özne) ile hakkında bilgi üretilen (toplum: nesne) arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkiler dikkatle saptanmalı. Bu amaçla, önce bilimde ideolojinin, sonra da toplumda bilim adamının yerini araştıracağız.

Sorunu açmak için, toplumsal bilimciyi bir fizikçi yada biyologla karşılaştırmak yeterli. Örneğin, basınçla suyun kaynama derecesi arasındaki ilişkiden hareketle bir düdüklü tencere yapmayı tasarlayan fizikçi, ne suyun 100 derecenin üstünde kaynamaktan memnun olup olmadığını düşünür, ne de su ona 100 derecede kaynamayı tercih ettiğini önerebilir. Aynı şekilde, biyologun izlediği canlı sistemlerini oluşturan moleküllerin, hücrelerin yada mikropların hallerinden şikâyetçi olup olmadıklarına pek bakılmaz. Hele hele biyologun belirli moleküllerin tarafını tutup onlar lehine mücadeleye girmesine hiç rastlanmaz. Halbuki, toplumsal bilimci, toplumdaki çatışmaların tam ortasındadır; onlardan etkilenir ve onları etkiler. Bu gerçeği, toplumla ilgili tüm teorilerin sadece güzel sözlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda bir topluma müdahale biçimi (eylem platformu) önermelerinde izleyebiliriz. Söz konusu müdahaleler, teorinin açık yada örtük olarak içerdiği **toplumsal politikalarda** somutlaşır.

Şu halde, teorinin somut gerçeğin ne olduğunu incelemekle yetinmeyip, muhafazası yada dönüştürülmesi yönünde bir eylem kılavuzu niteliğine sahip olması toplumsal bilimlerin **nesnel** (epistemolojik) bir zorunluluğu. İdeolojiden bağımsız bir iktisat teorisi düşle-

mekle dilsiz bir edebiyat (yada sessiz bir müzik) düşlemek arasında bir fark yok. Neoklasik teorisinin uzun süredir kullandığı **pozitif iktisat** ve **normatif iktisat** ayırımı bu nedenle yapay: ayırımın temel unsuru olan «değer yargıları» ideolojiyi öznelleştirerek (ve bireyselleştirerek) yukarıdaki nesnel zorunluluktan kurtulmaya çalışıyor. Sonuçta, mevcut düzenin korunması ve doğrulanmasını amaçlayan bir ideolojiye bilimsellik atfetmekten başka hiç bir şeye yaramıyor bu çabalar.

Doğallıkla, iktisat teorisine eleştirel bir yaklaşımın tutumu çok farklı olmalı. Önce, üretilen bilginin önemli ideolojik unsurlar taşıdığını açıkça kabullenmek gerekli. Bu takdirde, bir yandan analitik gibi duran ayırımların arkasındaki temel dünya görüşü benzemelikleri vurgulanırken, diğer yandan da bilgi üreticisinin kendi öznel seçimlerinin bilimsellik sisi ardında gizlenmesine de olanak kalmayacak. Bilgi üretimini tarihi-toplumsal bir süreç şeklinde düşündüğümüz ölçüde, ideoloji-bilim ilişkilerini gerçekçi bir düzenlemeye tabi tutmalıyız.

Ancak, bu gözlemlerden hareketle bilimi ideolojiye, bu sonucunu da iktisadi çıkarlara indirgemek de yanlış olacaktır. Lisenkocuların önerdikleri ve üstelik doğa bilimlerine uyguladıkları «iki bilim» ayırımı, bu **anlama neoklasiklerin** tutumu ile simetrik bir yapıya sahip. «Burjuva fiziği» ve «proleter fiziği»; «burjuva matematiği» ve «proleter matematiği»; «burjuva iktisadi» ve «proleter iktisadi»: bu ayırımlar, özelde bilimsel genelde ideolojik üretimin toplumsal yeniden-üretim sürecindeki görece özerkliğini yokeder; her ikisini de mekanik bir şekilde iktisadi düzeye indirger (ekonomizm). Bilim adamını kendi özgül pratiğinden kopartan ve bu yoldan öznelliğini de yadsıyan bu süreç, eninde sonunda onu bir politik hiyerarşinin emrine verecektir (24). Bilim adamının toplumdaki yerinin saptanması bu şekilde gündeme geliyor.

(24) Nitekim öyle de oldu: evrim konusunda Lisenko'dan farklı düşünen N. I. Vavilov, genetiği savunduğu için bir toplama kampında öldü; bu konuda bak. Lecourt (1976), s. 64. Doğallıkla, bugün «burjuva bilimi» kavramını cömertçe kullananların iktidara geldikleri takdirde aynı şekilde davranacaklarını önermiyorum; ama, iktisatta Lisenko adayları çokmuş gibi geliyor bana.

Dünyayı anlamakla dönüştürmek arasındaki bütünlüğü gören toplumsal bilimciyi bekleyen en büyük tehlikelerden biri, kendi bilgisinin (ve dolayısı ile bilim adamının) insanoğlunun diğer bilgileri (ve dolayısı ile sokaktaki adam) üzerinde bir **imtiyaza** sahip olduğunu düşünmek. 19 uncu yüzyıldan bu yana bilimdeki gelişmeler ilk bakışta böyle bir imtiyazı haklı gösteren bir bilim fetişizmine yol açtı. «Aydınlıklar çağıının» herşeyi bilimin çözeceği inancı bugün de güçlü. Halbuki, toplam bilgi dağarcığımızda bilimin payı hâlâ çok düşük; görünür gelecekte bu oranın değişeceğine dair bir işaret de yok: insanı insan yapan şeylerin çoğu (sevgi, mutluluk, dostluk olduğu kadar nefret, ızdırıp, düşmanlık) hep bilim-dışı kalacağına benzer.

Şu halde, bilim toplumun dönüştürülmesinde nihai çözümler zorlamamalı; bunlar, daima, **özgür** insanlara ait bir seçim olmalı. Yani, bilim (bilim adamı) hiç bir zaman politik sürecin (demokrasinin) yerini alamaz. Toplum hakkındaki bilgilerini insanların daha özgür ve eşit yaşamaları için kullanmak isteyenlerin özellikle dikkat etmeleri gereken bir husus bu. Aksini düşünmek, daima mutlak doğru ile techiz edilmiş politikacıların baskıcı rejimlerine götürür. Laik bilimden yola çıkıp, her sözü tanrı kelamına eş kabul edilen «kurtarıcılarının» boyunduruğuna girmemek için, bilim-demokrasi ilişkisini iyi anlamalıyız (25).

Son olarak, özgürlüğün bilimsel faaliyetin içsel işleyişindeki önemine değinmek istiyorum. Bu amaçla, **ad nauseam** Aristo'yu tefsir eden, sonra yeniden tefsir eden skolastiklere karşı F. Bacon'ın tepkisini tekrarlamakla yetineceğim:

«Nasıl ki su indiği ilk kaynak ağzından daha yukarı çıkamazsa, Aristo'dan türevlenen ve fakat, yoklama özgürlüğünden yoksun bilgi de Aristo'nun bilgisinden daha yükseğe çıkamaz» (26).

(25) Bu sorun genellikle **bilimcilik** başlığı altında tartışılır. Burada geliştirilen fikirler büyük ölçüde Feyerabend (1978) den kaynaklanıyor. Toplum hakkında üretilen bilgiyi tekeline almaya çalışanlar hep vardı, bugün de var: feylozoflar. Bak. Althusser (1974); kendisini bir piramidin tepesinde oturan nihai karar yetkilisi gibi gören bu yeryüzü tanrılarının biri bilim adamlarının 'kendiliğinden' (yani feyzoloftan - Althusser'den - izin almadan) geliştirdikleri felsefeyi nasıl eleştiriyor.

(26) *The Advancement of Learning*'den zikreden Thompson (1978), s. 113.

Ustalarımız ciddi bilim adamları ise, onların bilimselliğine gösterebileceğimiz en büyük saygı, yazdıklarını önemsemek ve eleştirmektir. Onları «mutlak doğru» yada «dogma» haline dönüştürenlerle mücadele etmek de görevimiz.

Beşinci ve son tezimiz de oluştu: İdeolojisiz bilim olmuyor ama, bilimin kendisi de bir ideoloji; bilim adamı özgürlük ve demokrasi ile ilişkilerini çok iyi saptamak zorunda.

K A Y N A K L A R

- Akyüz, Y. (1978) : «Değer, artık-değer ve Bileşik ürün», **Toplum ve Bilim**, 5, Bahar.
- Althusser, L. (1967) : **Lire le Capital**, Maspéro, Paris.
- Althusser, L. (1974) : **Philosophie et Philosophie Spontanée des Savants**, Maspéro, Paris.
- Baumol, W. J. and A. S. Blinder (1979) : **Economics**, Harcourt Brace, Londra.
- Bhaskar, R. (1975) : **A Realist Theory of Science**, Books, Leeds.
- Boratav, K. (1978) : «Eksi-değerler ve kesi-sömürü oranı üzerine», **Toplum ve Bilim**, 4, Kış.
- Debreu, G. (1959) : **Theory of Value**, John Wiley, New York.
- Divitçioğlu, S. (1974) : **Mikroiktisat**, İktisat Fak., İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (1975) : «Bayağı İktisat, Cambridge okulu ve marksizm», **Birikim**, 5, Temmuz.
- Dvitçioğlu S. (1976) : **Değer ve Bölüşüm** İktisat Fak., İstanbul.
- Ersel, H. (1977) : «Emek-değer kuramı ve bağlı-üretim», **Toplum ve Bilim**, 3, Güz.
- Feyerabend, P. (1975) : **Against Method**, New Left Books, Londra.
- Feyerabend, P. (1978) : **Science in a Free Society**, New Left Books, Londra.
- Friedman, M. (1953) : **Essays in Positive Economics**, Chicago University Press, Chicago.
- Görün, F. (1979) : **İktisatta Kapsam ve Yöntem**, ODTÜ, Ankara.
- Hollis, M. and E. J. Nell (1975) : **The Rational Economic Man**, Cambridge University Press, Londra.
- Keleş, R. (1976) : **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, TODAİE, Ankara.

- Koopmans, T. C. (1957) : **Three Essays on the State of Economic Science**, McGraw-Hill, New York.
- Kornai, J. (1971) : **Anti-equilibrium**, North-Holland, Amsterdam.
- Krueger, A. O. (1978) : **Liberalisation Attempts and Consequences**, Ballinger, Cambridge, Mass.
- Marx, K. (1857) : **Grundrisse**, Penguin/NLR, Middlessex-Londra, 1973.
- Marx, K. (1895) : **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Sol yay. Ankara, 1974.
- Monod, J. (1970) : **Le Hasard et le Necessité**, Seuil, Paris.
- Lecourt, D. (1976) : **Lyssenko**, Maspéro, Paris.
- Lecourt, D. (1977) : «Diyalektik maddecilik, 'iki bilim' teorisi ve devlet ideolojisi», **Birikim**, 30/31, Ağustos-Eylül.
- Popper, K. (1970) : **Open Society and Its Enemies**, Hutchinson, Londra.
- Popper, K. (1972) : **The Logic of Scientific Discovery**, Hutchinson, Londra.
- Poulantzas, N. (1975) : **Classes in Contemporary Capitalism**, New Left Books, Londra.
- Rosnay, J. (1975) : **Le Macroscope**, Seuil, Paris.
- Savran, S. (1978) : «Bağlı-üretim tartışması ve bilimsel mistizim», **Toplum ve Bilim**, 8, Kış.
- Thompson, E. P. (1978) : **The Poverty of Theory**, Merlin Press, Londra.

POLYÜRETHAN (Sünger) Sa-
nayiinde Sizlere Üstün Kalitesi
Sürâtlı Servisi ile En Yakın
Olan Tek Firmadır.

MERKEZ ;
İSTANBUL FABRİKASI
Yemeniciler Cad. 65/304
Karaköy — İSTANBUL
Tel. : 43 09 68 - 44 70 82 - 45 18 90

ŞUBE ;
ANKARA FABRİKASI
Modern Çarşı Kat. 3
No. : 401
Ulus — ANKARA
Tel. : 11 95 65

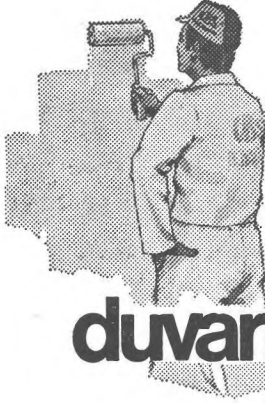
SIFAS

SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

ELİYAF

ŞİRKET MERKEZİ : Saraylı Bölgesi, BURSA
Tel: 18800-18804 DİREK ARA-
ştırma, Tesisat, Bakım
İşleri No: 1, Tel: 14488

**İSTANBUL BÖLGE: Marifetmimarlar Çarşı-
sı No. 3801 — 3802,
Atatürk Bulvarı,
Üsküdar, İstanbul**
Tel. 22 36 73, 27 72 83

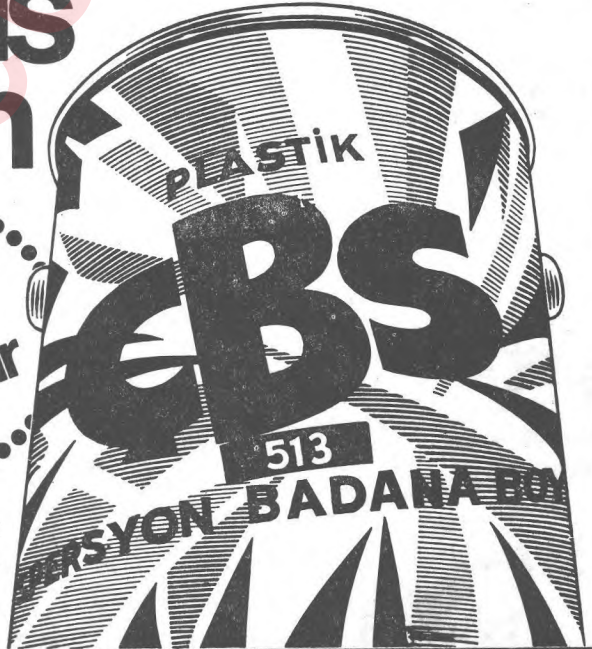
ÇBS **PLÂSTİK BOYA** **duvarlarınıza kanat gersin...**

Korusun duvarlarınızı
o emsalsiz gücüyle ÇBS Plâstik...
Aman vermesin zamana ve
onun yıpratıcı etkilerine...
Duvarlarınız en renkli
en gösterişli, en güzel

günlerini yaşasın
ÇBS Plâstik'in koruyucu
kanatları altında...
ÇBS Plâstik ile mutlu olsun
duvarlarınız, mutlu olun siz
ve yuvanız...

duvarlarınız yıllara göğüs gersin

**daha
iyisi
yoktur**

ÇBS BOYA-KİMYA SANAYİİ
ve TİCARETİ A.Ş.
Karaköy, Kardeşim Sok. No.44/3 İstanbul
Telefon: 43 49 55

Borusan, çelik ağları ile endüstrimize hayat verir...

... yaşamı sürdüren kan damarları gibi...
Yurdun dört bucağında Borusan'la başlar üretim...
... ve Borusan boruları, profil boruları, yassı çelik ürünleriyle en sağlıklı ve yüksek standarda ulaşır...
Kimya, petrokimya, kâğıt, meşrubat, ilaç, gıda, süt, ev aletleri, bisiklet, ambalaj, tekstil ve otomotiv endüstrisinde..... inşaat sektöründe makine üretiminde.... mobilya ve dekorasyonda BORUSAN, çağdaş kalitenin, güvencenin, estetiğinin vazgeçilmez unsurudur.

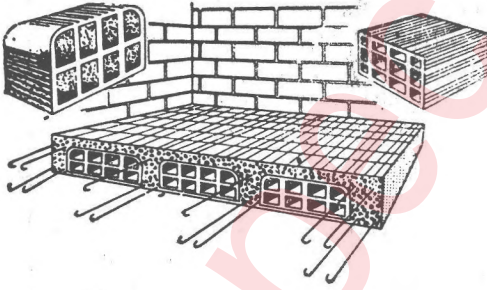
Sanayi borularını, paslanmaz çelik boruyu, metal kaplamalı çelik bantları Türkiye'de ilk kez gerçekleştiren Borusan, teknolojik alandaki öncülüğüyle ve giderek devleşen satış grafiğiyle, ulusal ekonomiye de katkıda bulunan büyük kuruluştur.

BORUSAN

**TUĞLA, ASMOLEN ve HAZIR YAPI ELEMANLARI
FABRİKALARI**
TOPRAK SANAYİİNDE GÜÇLÜ KURULUŞ

size
telefonunuz
kadar
yakınız

demirden, harçtan
sıvadan, ısıdan ve
işçilikten azami
tasarruf
bir telefon kafidir.

43 20 55 (5 HAT)

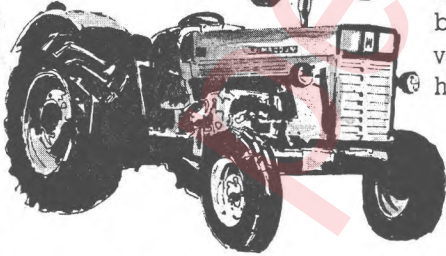
- GENEL MÜDÜRLÜK : Mecidi Mahsun Cad. Ar han Salıpasarı - İSTANBUL
43 20 55 - (5 HAT)
- MERKEZ Satış Müdürlüğü : Mecidi Mahsun Cad. Ar han Salıpasarı
43 20 55 (5 HAT); 45 90 18 (2 HAT)
- KADIKÖY Altiyol Bürosu : Çilek Sok. Ak el İş hanı kat 4 Altiyol
36 34 76 - 36 56 45

güçlü yatırım International

Ajans İncili

INTERNATIONAL, traktörü, kamyonu, değişik modeldeki iş makineleri, pamuk toplama makineleri, yükleyicileri ve çekicileri ile Dünyada ve Türkiyede önderdir. INTERNATIONAL satış sonrasında da gülyüzle süren bakım ve onarım hizmetleri, bol orijinal yedek parça stokları, ve gezici servisleri ile her zaman, her yerde hizmetinizdedir.

International en güçlü yatırımdır
International alın
geleceğe güvenle bakın

İmalatçı firma

**TÜRK
OTOMOTİV
ENDÜSTRİLERİ A.Ş.**

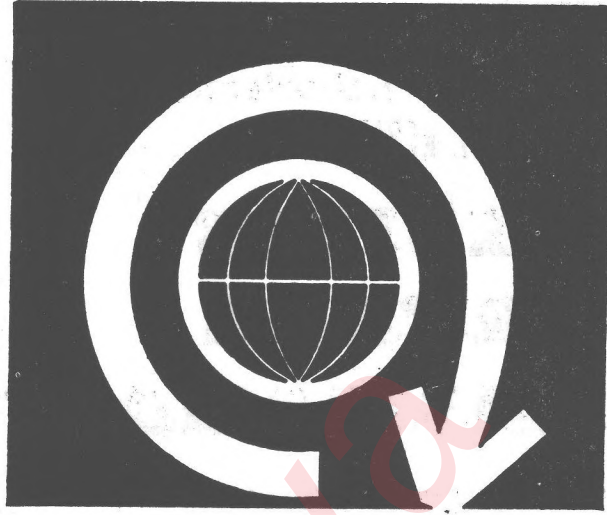
TOE ve MAT Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) iştirakidir.

Türkiye Genel Distribütörü:

**MOTORLU
ARAÇLAR
TİCARET A.Ş.**

Merkez 4. Levent Tel. 64 49 90-91-92
Telex: 26239 İSTANBUL

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

enerji mi? haberleşme mi?
İHTİYACINIZ KABLO İSE

AKLINIZ ARKADA KALMAMALI..!

**YENİ TEKNOLOJİYİ BULUP SİZİN MAMÜLLERİNİZ İÇİN
UYGULARKEN DAİMA.**

AKLINIZIN ARKADA KALMAMASINI DÜŞÜNÜRÜZ

**TÜRK STANDARLARI ENSTİTUSU'NUN SİZİ GÜVEN VERMEK İÇİN
BİZİMLE BERABERDİR. MAMÜLLERİMİZDEKİ TSE GARANTİSİ İLE**

- ENERJİ KABLOLARI (20 KV'a kadar)
 - TELEKOMÜNİKASYON KABLOLARI
 - 1800 çiftte kadar çok perli askı telli veya ekranlı yeraltı tipi.
 - Jonsiyon kablolu
 - Tamdolu kablo
 - Camper telli
 - Askı telli, askı teli, dış tesisat kablolu
 - TESİSAT KABLOLARI
 - PLASTİK İZOLASYONLU HER NEVİ ÖZEL KABLOLAR
 - Gemi tipi kablolar
 - Televizyon anten kabloları
 - İstek üzerine her tip özel kablo
- VE**
- EMAYE BOBİN TELLERİ 0.05 ile 100 mm arası yuvarlak ve dikdörtgen
İLE

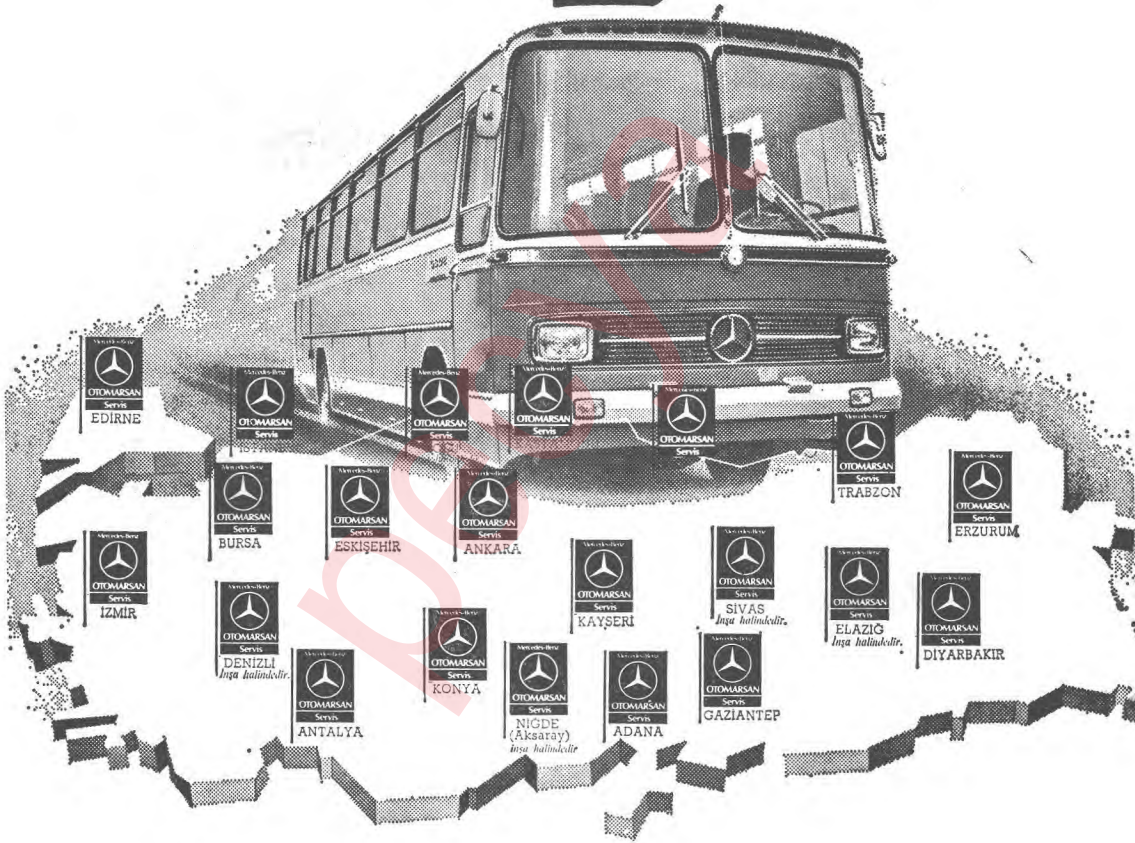

KAVEL Kablo ve Elektrik Malzemesi A.Ş.
Telefon: 45 35 05 - 45 34 94

EN İYİ HİZMET İÇİN BİZİ ARAYINIZ.

OTOMARSAN

servis ağı

OTOMARSAN'ın görevi Fabrikada bitmez...

OTOMARSAN, imâl ettiği **MERCEDES-BENZ** Otobüslerini;
etkin ve mükemmel bir servis ağıyla, satıştan sonra da,
büyük bir titizlik ve dikkatle izler.

Yurt sahnına yayılan yetkili servis istasyonları...
sana yanınızda bulabileceğiniz uzman servis elemanları...

Bol yedek parça imkânları;

OTOMARSAN'ın bu servis ağını örür:

OTOMARSAN MERCEDES-BENZ Otobüsleriyle
dilediğiniz yere güvenle gidebilirsiniz.

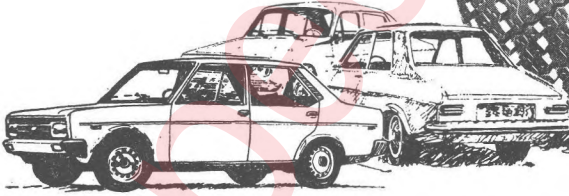

OTOMARSA

"Yurt dışına taşan kur"

% 100 milli sermayeli,
Ülkemizin en büyük
lastik üreticisinden;
Lassa'dan...

rahat ve güvenli
bir sr için...

LASSA

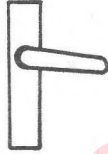
Lastik Sanayi ve Ticaret A..

LASSA Hacı Ömer **SABANCI** Holding'e dahil bir kuruluştur.

ELKA

garantili tek kapı

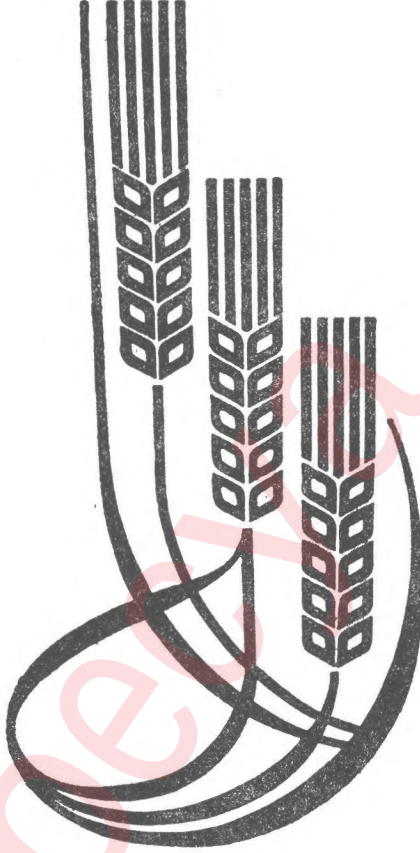

ELKA

ELYAFLI PLAKA SANAYİİ TÜRK A.Ş.

Cumhuriyet Caddesi No. 273 Harbiye - İstanbul Tel : 40 10 96 (4 Hxt)

İSTANBUL

MUR.

T.C. ZİRAAT BANKASI
HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde bulunmaktan
kıvanç duyar.

